

KRIITTINEN KATSAUS

3-4/97

Pääkirjoitus:	Kriittinen uusissa tiloissa
Reijo E.Heinonen:	Kohden globaalia etiikkaa
Hannele Koivunen:	Kulttuuriteollisuuden etiikka
Johanna Korhonen:	Talous ja globaali etiikka
Elisabeth Rehn:	Maailman konfliktien kohtaaminen
Tiina Kosunen:	Tieteentekijän eettiset ratkaisut
Ralf Gothoni:	Kokonaisuuden etiikasta
Mikko Telaaranta:	Globaali etiikka ja uskonto
Kalevi Suomela:	Mihin filosofiaa tarvitaan

Kirja-arvostelu

Kriittinen korkeakoulu r.y:n syyskokouskutsu

KRIITTINEN KATSAUS

N:O 3-4/1997 34. vuosikerta (Katsaus perustettu 1957)

Julkaisija

Kriittinen korkeakoulu ry
jäsenlehti

Toimitus

Mikko Telaaranta päätoimittaja
Sini Piippo
Tarja Riikonen

Ilmestyminen
Seuraava numero

Neljä numeroa vuodessa
Materiaali viimeistään 10.1.1998

Tilaukset
tiedustelut ja
osoitteenmuutokset

Kriittinen korkeakoulu
Kaisaniemenkatu 1
00100 Helsinki
Avoimna: 9-16
puh 09-684 0010
fax 09-684 00111

ISSN 1237 - 4970

Toimitus vastaanottaa mielellään kirjoituksia lukijoiltaan.
Työtämme helpottaa, jos ne toimitetaan meille levykkeelle
kirjoitettuna.

Artikkeleiden osittainen lainaaminen on sallittua, mikäli
lähde mainitaan.

KRIITTINEN UUSISSA TILOISSA

Kriittisen korkeakoulun eräs elämänvaihe on päättynyt. Arkkitehtoonisesti poikkeuksellisen näyttävät tilat Köydenpunojankadulla jäivät taakse ja toiminta on käynnistynyt aivan pääkaupungin ydinkeskustassa Kaisanien- ja Mikonkadun kulmassa. Olemme kivenheiton päässä siitä Helsingin pisteestä, johon kaikki etäisyydet maantieteellisesti tässä kaupungissa lasketaan. Buenos Aires, Oulu tai Frankfurt, etäisyydet lasketaan täältä. Eri koulukunnille saattaa tämä ydinkeskustan paikka tarjota entistä mainiomman foorumin. Vilkasliikenteisen liikekeskustan, Heimolan talon takapihalle, on ilmestynyt uusi tekijä, jonka nimessä riittää ihmettelemistä ohiikittävälle diilereille, meklareille tai kauneussalongin rouvalle, joka ulkoiluttaa pikkukoiiraansa turkiksissaan samalla pihalla. Raskas bussiliikenne vyöryy Eliel Saarisen ideoimaa valtaväylää ylöspäin pääsihteerin tarnokkaasti tappaillessa flyygelistä Fugan säveliä Bachin das Wohltemperiertes Klavierista harmoniseksi osaksi keskustan moninaista elämän sykettä. Why not!

Kritiikittä ei muutto luonnollisesti ole sujunut. Hukkuuko täällä hiljaisuuden syvä ääni? Mahtuvatko Taivaan ja helvetin avioliiton ajatuksenlentoihin tottuneet ”Köydenpunojat” näihin mataliin, entisen morsiuspukuliikkeen tiloihin? Tulkkaa katsomaan.

Ateneumin nurkalla olevien toimitilojen luonne on synnyttänyt ajatuksia uudenlaisista toiminnan muodoista. Ilmaan on heitetty paikan nimeksi Takatasku, josta voisi löytyä yllättäviä

kortteja ja johon olisi helppo pujahtaa vaikka ohimennen työpäivän päätteeksi keskustelemaan päivän teemoista. Kriittisen perinteiden mukaisesti ovet ovat avoinna monenlaisille katsojille.

Katsauksen kaksi viimeistä tämän vuoden numeroa päätettiin muuttokii-reiden vuoksi yhdistää laajan, Globaali etiikka -teeman alle. Syyskuussa Säätytalolla pidetyn seminaarin antia on tässä numerossa esitelty perusteellisesti. Teeman käsittely jatkuu syyskauden loppuun asti Porthanian yleisöluennoilla ja yleisömäärästä päätellen on teema puhututtanut laajasti.

Professori Ralf Gothoni ehdotti puheenvuorossaan yleisten eettisten minimiarvojen rinnalle maksimiarvoja, ”jotka koskettavat elämäntuntemme perustaa...” Eräs näistä olisi ”jokaisen yksilön ja yhteisön tehtävä etsiä ja elämyksellisesti tavoitella sitä korkeampaa tietoisuutta, kokonaisuutta, joka mahdollistaa näennäisten erillisyyksien näkemisen ja ymmärtämisen”. Kun maailmaa katselee Kriittisen korkeakoulun pääsihteerin näkökulmasta, tuntuu jokainen yritys tällaisen kokonaisuuden hahmottamiseksi entistä tärkeämmältä. Kaikesta moninaisuudesta huolimatta, ennen mitään erittelyä ja analyysiä, näkee silmä maailman, joka on yksi ja vailla erillisyyttä. Ja jos joulua odotellessa onnistuu näkemään säkenöivän tähtitaivaan, ei näky tunnu edes mitenkään puuttelliselta tai keskeneräiseltä: täällä me nyt olemme. Hyvää vuoden vaihdetta.

Afikko Telaranta

Reijo E. Heinonen, professori

KOHDEN GLOBAALIA ETIIKKAA

Globaali etiikka -keskustelun taustasta

Globaalia etiikkaa koskevassa keskustelussa on kahden viime vuoden aikana tapahtunut merkittävä läpimurto. Tämä on nähtävissä suurten kansainvälisten organisaatioiden pyrkimyksissä muotoilla YK:n ihmisoikeuksien julistuksen rinnalle sitä täydentämään ihmisten velvollisuuksien julistuksia. Lähtökohtana on ollut ajatus, etteivät oikeudet voi toteutua, jollei niihin liity kaikille yhteisiä velvollisuuksia. Se tapa, jolla ihmisoikeuskeskusteluissa niihin on viitattu, ei enää riitä. Liian usein on oltu valmiita erityisesti rikkaissa teollisuusmaissa vaatimaan itselle oikeuksia ilman, että samalla olisi osoitettu halukkuutta omien velvollisuuksien toteuttamiseen. Nykyisessä maailmantilanteessa tarvitaan yhteisiä eettisiä perusnormeja ja arvoja, globaalia etiikkaa, jotta ihmiskuntaa ja maata uhkaavat destruktiiviset voimat voitaisiin hillitä ja luoda tuleville sukupolville elämisen edellytykset.

Suuri merkitys kansainvälisen keskustelun herättäjänä on ollut kansainvälisillä summit-kokouksilla: Rion ympäristökokouksella 1992, Kairon väestökokouksella 1994, Kööpenhaminan sosiaalisten kysymysten kokouksella 1995 sekä naisten oikeuksia pohtineel-

la Pekingin 1996 kokouksella. Erityisesti Rion ympäristökokous vaikutti puutteistaan huolimatta yleiseen keskusteluilmapiiriin. ”Kestävän kehityksen” käsitteestä muodostui maailmanlaaja iskusana paljolti tämän kokouksen ansiosta, vaikkakin jo tuolloin todettiin sen houkuttelevan liaksi kasvuhakuiseen taloudenpitoon. Sittenmin UNESCO:n piirissä on korostettu käsiteparin tarvitsevan täydennystä. Ilman kulttuurien rakentavaa yhteistyötä eivät talouden ja politiikan keinot riitä harmoonisen maailmanyhteisön luomisessa. Niinpä UNESCO suosittelikin, että tavoitteeksi asetettaisiin ”kulttuurisesti kestävä kehitys”.

Uutta ilmettä kansainväliseen poliittisten päätöksentekijöiden käymään keskusteluun ovat tuoneet epäviralliset kansalaisjärjestöt NGO (Nongovernmental Organisations), joiden kieli ja argumentointitapa on ollut vapaampaa ja poliittisesti laskelmoimattomampaa. Merkinä tästä uudesta kulttuurista voidaan pitää mm. Intian NGO-delegaation esiintymistä Rion kokouksessa. Se korosti omassa esityksessään, että suurissa koko maailmaa koskevissa kysymyksissä nälästä ja väestökasvusta viime kädessä kyse on eettisistä valinnoista. Mahatma Gandhin sanoja lainaten se halusi yksinkertaistaa monimutkaiset talou-

delliset spekulatiot ja julisti: "We have enough for everyones need but not for anyones greed." Tätä tukevat ne talous- ja tulevaisuustutkijat, jotka vakuuttavat, että nälkä on poistettavissa maailmasta nykyisin teknisin keinoin. Kyse on viime kädessä eettisistä ratkaisuista.

Kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen käymä keskustelu on erityisesti Kirkkojen maailmanneuvoston Vancouverin yleiskokouksen 1983 jälkeen keskittynyt pohtimaan oikeudenmukaisuuden, rauhan ja luomakunnan eheyden välisiä riippuvuussuhteita. ORLE-prosessin hengessä Konstantinopolin patriarkka Bathalomeus I on todennut "Aikamme ekologisten ongelmien vaativan perusteellista maailmankuvamme uudelleenmuotoamista. Siihen kuluu materia- ja maailma-käsitteiden uudelleentulkinta sekä se, että löydämme uusia teitä toimia luonnon kanssa vuorovaikutuksessa. Meidän on mietittävä uudelleen suhteemme tuotantoon ja materiaalisten hyödykkeiden käyttöön." (Hans Küng, *Globalisierung braucht ein globales ethos*. Publik Forum. Oberusel 1997, s. 1-8,5).

Uskontojen maailmanparlamentin Chicagon kokouksessa 1993 hyväksymä globaalin etiikan julistus on konkretisoinut eettiset tavoitteet ja antanut voimakkaan haasteen uskontojen ja kulttuurien uudelle vuorovaikutukselle. On kuitenkin huomioitava, että vaikka kokouksen 6500 edustajaa useissa tapauksissa olivat uskonnollisten ryhmien korkeantason edustajia, he

toimivat epävirallisella tasolla ilman virallisia valtuutuksia. Tuskinpa tällaista olisikaan tässä vaiheessa voitu virallisella tasolla saavuttaa, kun ajattelee kokousteknologian ja neuvottelutekniikoiden monimutkaisuutta ja henkeäsalpaavaa sitkaisuutta (Ks. Elämää säilyttävät arvot. Maailman uskontojen parlamentin julistus ja sen tausta. Hämeenlinna. Arator 1994.)

Uskontojen välisessä keskustelussa on vielä paljon tehtävää ennen kuin virallisilla tahoilla toimiva yhteinen eettinen minimikonsensus saavutetaan. Tätä varten perustettiin Tübingeniin, Etelä-Saksaan vuonna 1995 ja seuraavana vuonna Zürichiin Maailmaneeetossäätiö "Stiftung Weltethos", jonka tehtävänä on mm. Tämän päämäärän edistäminen tutkimuksen, opetuksen ja konferenssitoiminnan avulla. Sen johtajana toimii maailmankuulu saksalainen teologi Hans Küng, joka kirjallisella tuotannollaan on pyrkinyt uudistamaan katolista kirkkoa jo Vatikaanin toisesta kirkolliskokouksesta 1960-luvun alusta alkaen.

Kansainvälisten järjestöjen mielenkiinnon herääminen

Edellä esitetty kehitys on luonut edellytykset viime aikojen pyrkimykselle luoda globaalin etiikan yhteisesti hyväksyttävä nonnisto. Merkittävimpiä yrityksiä ovat viime vuosina tehneet seuraavat viisi kansainvälistä organisaatiota. YK:n perustama "The Commission on Global Governance", ra-

portissaan "Our Global Neighbourhood" (1995) kehottaa kansainvälistä yhteisöä pikaisesti yhdistämään voimansa globaalin etiikan aikaansaamiseksi, joka sisältäisi perustavat oikeudet ja jaetut velvollisuudet. Toiseksi UNESCO:n asettama WCCD (World Commission on Culture and Development), joka pitää välttämättömänä globaalin etiikan luomista yhteisesti sovitujen oikeuksien ja velvollisuuksien pohjalta. Kolmanneksi niinikään UNESCO:n kanssa yhteistyössä toimiva "The Valencia Third Millennium Project" esittää ihmiskunnan eloonjäämisen riippuvan pitkälti kyvystä löytää harmonisen yhteiselämän eettiset edellytykset. Davosissa, Sveitsissä pidetyssä (1997) kokouksessaan "World economic Forum" neljänneksi etsi eettisen maailmanjärjestyksen perustaa sitä taustaa vasten, että jatkuvat ihmisoikeusrikkomukset vaativat kansainvälistä yhteisöä puuttumaan asioiden kulkuun rakentavalla tavalla ja laatimaan ihmisvelvollisuuksien julistuksen "A Declaration of Human Responsibilities". Tekstissä sanotaan: "Kun lähestymme Ihmisoikeuksien julistuksen (1948) viidettäkymmenettä vuosi-päivää, on aika puhua myös inhimillisistä velvollisuuksista. Globalisaation muuttamassa maailmassa yhteisesti hyväksytyistä eettisistä norneista on tullut yhteiselämän ehto, ei vain yksilöiden käyttäytymiselle vaan myös yhteisöille, poliittisille päätöksentekijöille ja kansakunnille. Globalisaation haasteet vaativat samankaltaisia

ponnisteluja kuin vuonna 1948 ihmisoikeuksien julistuksen syntyessä." (S.1) Näissä ponnisteluissa me kaikki voimme omalla tavallamme olla osallisia.

Tämän julistuksen alkumuotoa Kalevi Sorsa, joka on neuvoston jäsen, esitteli kesällä Turun Sanomissa. Se jakaantuu viiteen pääosaan. Ensimmäisessä osassa "Inhimillisyyden peruseriaateissa" korostettiin kaikkien ihmisten tasa-arvoista kohtelua kultaisen säännön pohjalta. "Minkä tahdot itsellesi tehtävän tee sinä samoin toiselle". Toisessa julistuksen kohdassa puhutaan elämän kunnioittamisen periaatteesta, jonka tulisi johtaa väkivallattomaan ongelmien ratkaisemiseen. Kolmas periaate korostaa oikeudenmukaisuutta ja solidaarisuutta, joka ulotetaan taloudellisiin kysymyksiin. Neljännessä periaatteessa kiinnitetään mm. Huomiota median eettisiin velvollisuuksiin puhua totuudellisesti ja perustaa aihevalintansa eettiseen harkintaan. Viidennessä kohdassa puhutaan naisten ja miesten keskinäisistä suhteista, perhesuunnittelusta ja lasten väärinkäytön torjumisesta.

Tekstiä lukiessa huomaa, miten voimakkaasti se nojautuu Uskontojen Maailmanparlamentin Chicagossa 1993 hyväksymän globaalin etiikan julistuksen varaan. Eräänä selityksenä tähän on se, että neuvosto alunpitäen hyväksyi Chicagon julistuksen periaatteet sekä pyysi ensimmäisen luonnoksen laatijaksi Chicagon julistuksen pääarkkitehdin Hans Kungin (s. 17).

Erona moniin aiempiin kansainvälisesti tärkeisiin julistuksiin nähden on mm. Se, että maailman tulevaisuus näyttää kokonaisuudessaan olevan uhattuna. Kyse ei ole oikeuksien julistuksesta yksittäistä kansakuntaa varten kuten Englannissa Bill of Rights (1689) tai Ranskassa suuren vallankumouksen (1789) ihmisoikeuksien julistus. Kyse on globaalista perspektiivistä tilanteessa, jota voi vain osittain verrat- ta ihmisoikeuksien julistuksen syntyai- koihin toisen maailmansodan jälkeen. Maailmantilanteen voisi siksi olettaa pakottavan ottamaan kaikki yritykset vakavasti, jotka pyrkivät uhkaavan kehityksen ohjaamiseen kestäväälle perustalle. Näin ei kuitenkaan vielä ole käynyt. Eräät tutkijat (E. Weizsäcker) ovat sitä mieltä, että herääminen vastuuseen voi tapahtua vain katastrofin antaman opetuksen avulla. Näkisin muunlaisiakin vaihtoehtoja. Globaalin etiikan julistuksilla - mah- dollisesti onnistumme muotoilemaan niistä yhden YK:ssa hyväksyttävän oi- keuksien ja velvollisuuksien julistuk- sen - on erityisesti kaksi tehtävää. En- siksikin ne parhaimmillaan heijastavat eri ryhmittymien kokemuksia ja ha- vaintoja, ne antavat muodon ajatuksil- le, jotka muutoin eivät saisi julkisuutta. Näin ne muodostuvan osaksi lähihisto- riaa, joka muovaa kulttuuria. Toiseksi ne vaativat toimenpiteitä, käytännön poliittisia, talouspoliittisia ja ulkopo- liittisia ratkaisuja. Julistukset ovat välittäjäasemassa. Ne tuovat julki yk-

sittäisten ihmisten ja heidän ryhmiensä ajatukset ja kokemukset ja muotoilevat ne poliittisen päätöksenteon pohjaksi. Mutta millä edellytyksillä ne näissä tehtävissä onnistuvat ilman ulkoisten katastrofien herätevaikutusta.

Tämän kysymyksen voi esittää myös muodossa, milloin yksilöiden eksisten- tiaalisen kokemustason piirissä synty- neet arvot pääsevät vaikuttamaan kult- tuurisesti rakentavalla tavalla poliitti- seen päätöksentekoon. Milloin ihmisen huoli ja epävarmuus tulevaisuudesta ja tulevien sukupolvien elinmahdollisuuksista otetaan vakavasti päätöksenteon pohjaksi. Jos tarkastelemme historian antamaa opetusta, näyttää siltä, että vääryyksien olemassaolo esim. Englannin 1800-luvun teollisuuslain- säädäntö ja työväestön kurjistuminen eivät sinänsä olleet riittäviä pontimia yhteisvastuun herättämiseen. Vasta kun Charles Dickens mukaansatem- paavalla tavalla toi tilanteeseen sisälty- neet eettiset kysymykset lähelle kansa- laisia, alettiin ongelmia vähitellen tiedostaa. Tarvittiin taiteellinen muoto so. Laaja ja syvä ilmiön symbolointi, jotta teollistumisen ajan kurjistuneiden ihmisten kärsimyksen koko ulottuvuus olisi tullut ilmi. Dickensistä sanottiin, että hän oli Englannin tuon ajan omatunto. Dickensin jouluilta - kertomussarjaa lukiessa ymmärtää tä- män.

Kirjallisuuden historiasta on löydettä- vissä teoksia, jotka omana aikanaan o- vat tulkinneet yksilöiden kokemusmaa- ilman siten, että sen arvot ovat vaikut-

taneet poliittiseen päätöksentekoon. Bunyanin Kristityn vaellus, Miltonin Kadotettu paratiisi olivat valmistamassa tietä Bill of Rights'lle. Kveekari Harriet Stowin Tuomo-sedän tupa oli herättämässä amerikkalaisten omiatuntoja vastustamaan neekeriorjuutta. Olisiko niin, että vasta yksilöiden taiteellisen kokemuksen kautta, so. uusien henkilökohtaisesti elettyjen metaforien ja symbolien kautta julistusten ajatukset voivat saavuttaa sen yleispätevyyden, jota tarvitaan yhtäällä ruohonjuuritason sitoutumiseksi julistuksen ajatuksiin toisaalla poliittisten päätöksentekijöiden arvomaailman muuttamiseksi. Kolmas tapa pukea yksilöllinen kokemusmaailma kulttuurisesti arvostettuun muotoon on ilmaista se tieteen keinoin. Poliittisen päättäjän kannalta tieteen tulokset näyttävät antavan varman mielipiteen muodostuksen ja päätöksenteon pohjan. Niihin vedotessaan päättäjät katsoo toimivansa objektiivisten mittapuiden pohjalla. Tämänkin tiedon varaan rakennettu päätös sisältää useimmiten kuitenkin eettisen kannanoton. Esim. metsätieteen antaman informaation ja metsien hakkuupäätösten tekemisen väliin jää monta arvoratkaisua, vaikka päätöksiä perustellaankin objektiivisiltä vaikuttavin mittapuuin. Jotta globaalia etiikkaa edustavat julistukset saisivat sen käytännöllisyyden ja konkreettisuuden asteen, jota eettisen tietoisuuden muutos edellyttää tarvitsemme taiteen, uskonnon ja tieteen tulkintoja todellisuudesta. Tämän tilai-

suuden tavoitteeksi voisimmekin ottaa täällä esitettyjen globaalia eettistä vastuuta koskevien ajatusten muotoilun sellaiseen uuteen asuun, että ne voitaisiin omaksua suomalaisessa yhteiskunnassa sen eri tasoilla. Tätä varten on hyvä kerrata, mitä globaalia etiikkaa koskevaa keskustelua ja konferenssitoimintaa on viime vuosina järjestetty Suomessa.

Aihettamme koskevaa keskustelua maailmaneeetoksesta on käyty Suomessa vuodesta 1992 ilman merkittävää mediaa kiinnostusta asiasta. Tilaisuudet ovat rajoittuneet asiantuntijaseminaareihin ja pienimuotoisiin yleisötilaisuuksiin. Turun yliopistossa järjestettiin lokakuussa 1992 seminaari pääosin opettajille. Sen tehtävänä oli antaa suosituksensa tuolloin valmisteilla olleelle Maailman uskontojen parlamentin globaalin etiikan julistuksen muotoilemiseksi. Paikalla olivat mm. tähän seminaariin osallistuva tuolloinen ympäristöministeri Sirpa Pietikäinen ja WFSF:n presidentti, professori Pentti Malaska. On vaikea sanoa, miten esityksemme vaikutti Chicagossa 1993 hyväksyttyyn tekstiin. Yhteistyö professori Hans Küngin kanssa on kuitenkin jatkunut siitä alkaen. Seminaari korosti, ettei ympäristöä ja tasa-arvoa koskevia normeja voi vaatia noudatettavaksi samalla tavoin eri maissa ja kulttuureissa. On otettava huomioon lähtökohdat ja yhtäläisistä tavoitteista huolimatta osattava arvioida suhteellisiakin edistysaskelia normien suunnassa.

Turun dosenttiyhdistyksen, tutkijan etiikkaa koskevista seminaareista julkaistiin kirja ”Ratio et sofia”. Tutkijan eettinen vastuu”. Suomen dosenttiliiton kautta se on levinnyt tutkijoiden pariin. Teoksessa tarkastellaan eri tutkimusalojen kuten lääketieteen, historian, teologian ja filosofian tutkimus-eettisiä kysymyksiä. Merkittävänä käytännön saavutuksena on pidettävä yliopistojen tutkimus-eettisten toimikuntien aseman vakiintumista. Näitä ei tosin ole saatu vielä kaikkiin yliopistoihin. Niiden tehtävänä on arvioida ja antaa neuvoja tutkimusprojektien tavoitteiden ja menetelmien eettistä arvopohjaa koskevilla kysymyksissä.

Syksyllä 1996 Oulun yliopistossa järjestettiin yhdessä Joensuun yliopiston kanssa seminaari, joka pohti yliopistojen laajempaa eettistä vastuuta. Kasvatustalvaikutuksensa syvyyden ja asian-
tuntemuksensa kattavuuden johdosta yliopistot ovat sekä kansallisesti että kansainvälisesti vastuun kantajia. Tavoitteita asettaessaan ja pitkän- ja lyhyentähtäimen suunnitelmia laaties-
saan yliopistojen tulisi pohtia niitä eettisten vaikutuksien kannalta. Näissä keskusteluissa pohdittiin myös tiedon määrän ja laadun vaikutuksia eettisen vastuun heräämiseen. Hyvin usein keskustelujen lopputulokseksi saadaan, että aiheesta päätetään hankkia lisää informaatiota. Joskus jää kuitenkin kysymään, eikö jo saatu tieto riitä tekemään johtopäätöksiä ja muodostamaan omakohtaisen kannan. Joskus hiipii ajatus, että halutessamme

lisää erilaista tietoa saastumisesta, väestönkehityksestä ja köyhyyydestä, teemme sen siirtääksemme ratkaisumme tulevaisuuteen. Etsitäänkö asioista ristiriitaisuuksia oman päättämättömyyden perusteluiksi. Karl Popper on sanonut tähän tapaan, ettei pidä yrittää tutkia jotain tarkemmin ja yksityiskoh-
taisemmin kuin mitä ongelman ratkaisemiseksi on tarpeen. Vastuullisen asenteen muodostamista varten tietomme ihmiskunnan ja maailman tilasta riittävät. Itse asiassa meille tulisi riittää jo se tieto, jonka Rooman klubi esitti ”Kasvun rajat” raportissaan 1972, vaikka esityksen yksityiskohdista on esitetty myös kriittisiä käsityksiä.

Tiedon taso ja vastuun ottamisen kyky eivät näytä kulkevan käsi kädessä. Pikkemminkin voisi käyttää vastuun kantamisesta vertauskuvaa, jonka Runeberg esittää Sven Dufa -runossaan. Runo kertoo virattoman Dufa-kersantin vähälahjaisesta Sven-pojasta, joka ei koskaan oppinut armeijan sulkeisohje-
säännön käsitteitä. Joutuessaan vihollisen äkkirynnäkön johdosta taistelemaan sillalla ylivoimaista vastustajaa vastaan, hän erehtyi jälleen kerran, mutta hän ymmärsi pääasian: vihollinen oli pysäytettävä. Hän teki sen uhraamalla itsensä ja pelastamalla Sandelssin suomalaisen joukko-osaston. Tarvitsemme ilmeisesti globaaliin etiikkaan pyrkivässä prosessissa myös Sven Dufa -efektiä.

Pääasia ei nykyisessäkään keskustelussa ole itse asiassa tiedon puute, vaan -uskaltaisin sanoa - vastuukykyisyyden

puute. ”Vastuun käsite” -teoksessaan (*Das Prinzip Verantwortung*) saksalais-amerikkalainen eetikko Hans Jonas pitää tätä keskeisenä ongelmana. Ihminen on ainoa olento, joka voi kantaa tietoisesti vastuun elämän säilyttämisestä. Vaikeuden muodostaa se, että hänen vastuukykyisyytensä vaihtelee historian kuluessa. Vastuukykyisyyden syntyyn tarvitaan tiedon lisäksi tunteen viisautta. Jonas puhuu uuden näkökyvyn tarpeellisuudesta (*Sehvermögen*). Sen avulla tunne voi elävöityä ja vaikuttaa tahtoon ja vastuun syntyyn. (Jonas Hans, *Das Prinzip Verantwortung*. Frankfurt 1984, 170).

Tätä vastuullisen tiedon hankinnan tuloista, jossa arvot yhdistyvät informaatioon, olemme Turun kokouksesta lähtien alkaneet kutsua näkemykselliseksi tiedoksi. Myös tiedeyhteisö tarvitsee tämänsuuntaista hermeneuttista pohdiskelua ei vain humanitieteiden vaan ilmeisesti myös luonnontieteiden alueilla.

Viime huhtikuussa Uuden Valamon kansanopistossa pidetyssä globaalietikan seminaarissa aiheena olivat ammattieettiset kysymykset. Keskustelimme paljon huomiota saaneesta amerikkalaisen historioitsijan Huntingtonin teoksesta *Clash of Civilisations*. Huntington pohtii siinä kulttuurien yhteen-törmäyksen mahdollisuutta ja rakentaa erilaisia rintama-asetelmia maailmankartalle. Sille, joka ei passiivisesti halua alistua kulttuurien yhteen-törmäyksen väistämättömyyden ajatuk-

seen, globaali etiikka tuo vaihtoehdon. Islam sen paremmin kuin mikään muukaan uskonto ei ole vastustaja mikäli oikeudenmukaiset ja eettiset perustellut yhteistyömuodot löydetään. Huntingtonin näkemys näyttää kuitenkin vahvistavan käsitystä erästä Chica-gon julistuksen keskeistä ajatusta: ”Maailmanrauhaa ei voida saavuttaa ilman uskontojen rautaa”. Uskontojen rauhaa ei voida saavuttaa ilman aitoa dialogia, eikä dialogia ilman uskontojen entistä monipuolisempaa tutkimus-ta.

Viime kesäkuussa Joensuussa pidetyn seminaarin tarkoituksena oli kulttuuristen ja poliittisten kysymysten kytkeminen maailmaneeetoskeskusteluun. Ympäristöministeri Pekka Haavisto puhui siellä Suomen kehitysyhteistyön etii-kasta. Järkyttävällä ajankohtaisuudella ihmisoikeustarkkailija Elisabeth Rehn toi kuulijoiden eteen Bosnian hauraan rauhantilan ongelmat ja yksilöiden ratkaisujen merkityksen suurissa kansoja koskevissa päätöksissä. Tänä me voimme jatkaa tästä aiheesta. Erityisesti toivoisin, että keskusteluis-samme tulisi ilmi se, että yksittäinen ihminen voi paljon ja että lopulta kaikki on juuri yksittäisistä ihmisistä kiinni. Aloittakaamme työ.

Hannele Koivunen, kulttuuriasiainneuvos

KULTTUURITEOLLISUUDEN ETIIKKA

Mitä inhimillisessä kulttuurissa merkitsevät kertomukset? Miten voidaan määritellä kulttuuriteollisuuden käsite? Mikä on todellisuuden ja ruumiillisuuden kokemuksen muuttuva suhde? Miten yhteiset pyhimystarinat syntyvät? Miten voimme ajatella ihmisen tietoisuuden kehittyvän jatkossa?

Haluaisin aloittaa Shakespearen tekstillä:

"Meiss' sama kude on, kuin unelmissa on ja unta vain on lyhyt elämämme".

Laurie Anderson on puolestaan kirjoittanut runon unesta:

"You know the reason why some nights you don't have a dream. When there is just blackness and total silence. Well this is the reason. It is because on that night you are in somebody else's dream and this is the reason that you can not be in your own dream because you are already busy in somebody else's dream".

Kulttuuriteollisuudesta puhuttaessa voidaan kysyä kenen unessa me olemme, kenen unessa me olemme. Eräät tutkijat ovat sitä mieltä, että kertominen on ihmisen tapa olla olemassa. Me olemme olemassa kertomusten kautta, me todennumme kertomusten kautta. Kirjailija Jean-Paul Sartre on sanonut:

Ihminen on aina tarinoiden kertoja, hän elää aina omien tarinoidensa ja toisten ihmisten tarinoiden ympäröimänä, hän näkee kaiken itseään kohtaavan näiden tarinoiden kautta ja

hän yrittää elää elämäänsä ikään kuin hän kertoisi sitä uudelleen.

Me luomme juonen meidän silmänräpäykselliseen elämäämme tarinoiden kautta. Peter Brooks on kirjoittanut tarinoista ja juonista. Hän sanoo:

"Elämämme on kietoutunut loputtomasti yhteen tarinoinnin kanssa. Se on kietoutunut niihin tarinoihin, joita kerromme, joita kuulemme kerrottavan, joista uneksimme tai joita kuvittelemme, joita haluaisimme kertoa. Kaikkia näitä työstämme yhä uudelleen oman elämämme tarinassa, jota kerromme itsellemme satunnaisesti joskus puolitietoisesti mutta käytännöllisesti katsoen keskeytymättömänä yksinpuheluna. Me elämme korviamme myöten kerronnassa kertoen ja arvioiden uudelleen menneiden tekojemme merkitystä, ennakoiden tulevien projektien tuloksia, sijoitellen itseämme monien keskeneräisten tarinoiden riskeihin".

Tarina on tapa olla olemassa ja kulttuuriteollisuudessa on kysymys juurista. Mitkä ovat ne tarinat jotka meidän tajunnassamme vaikuttavat, kenen

kertomat tarinat, keiden unissa me elämme.

Kulttuuriteollisuuden käsite on koettu ristiriitaiseksi, koska usein ajatellaan että taide ja kulttuuri ovat jotenkin pyhiä asioita, eikä niitä ei voi sekoittaa rahatalouden, teollisuuden kanssa. Kulttuuriteollisuus on kuitenkin viime vuosikymmeninä käytössä yleistynyt termi. Taidetta ja kulttuuria on totuttu ajattelemaan kansantalouden ulkopuolisena, sille vastakkaisena alueena. Kulttuuriteollisuus on teollisen aikakauden tuote. Teollistuminen synnytti suuria keskitettyjä ihmisjoukkoja ja kulttuuriteollisuus syntyi näiden massojen kulttuuristen tarpeitten tyydyttämiseen.

Käsite kulttuuriteollisuus, *cultural industry*, syntyi jo 40-luvulla, jolloin frankfurtilaisen koulukunnan edustajat Theodor Adorno ja Max Horkheimer ottivat sen käyttöön. He tarkoittivat kulttuuriteollisuudella traditionaalisia tai esiteollisia tuotteita kuten kirjoja ja sanomalehtiä tai teollista materialistista massakulttuuria eli radiota ja elokuvaa. Heidän ajattelussaan kulttuuriteollisuus merkitsi teknologista massakulttuuria vastakohtana yksilölliselle vaihtoehtokulttuurille ja he puolustivat puhdasta taidetta sen yksilöllisyyden ja autenttisuuden vuoksi. Heillä oli negatiivinen käsitys kulttuuriteollisuudesta, koska sen katsottiin jättävän yleisön ikäänkuin ylhäältä annetun massatuotannon musertamaksi. Kuluttajan omalle merkityksenannolle ei tässä vastaanottotilanteessa jäänyt tilaa. Kulttuuriteolli-

suuden katsottiin myös edustavan tavarafetisismiä ja Adornon mielestä esimerkiksi musiikkiteollisuutta hallitsivat erilaiset prosessit kuten standardisaatio ja pseudoindividualisaatio.

Walter Benjamin näki puolestaan taiteen ja teknologian kehityksessä, kulttuuriteollisuuden synnyssä demokration ja emansipaation mahdollisuuden, koska sitä kautta taiteen ja kulttuurin tuotteita oli mahdollisuus jakaa suurille yleisöille. Hänen mukaansa taiteen reproduktio vapautti sen ensimmäistä kertaa ikivanhasta uskonnollisen rituaalin perinteestä.

Oikeastaan nämä kaksi vastakkaista näkemystä kulttuuriteollisuudesta ovat olleet perustana koko siinä massakulttuuriin liittyvässä keskustelussa, mikä on käyty toisen maailmansodan jälkeen. Onko kysymys ylhäältä annetusta tajunnantäytöstä vai onko olemassa demokration ja emansipaation mahdollisuus.

Sittemmin nämä käsitteet ovat monipuolistuneet. On käytetty sellaisia käsitteitä kuin *knowledge industry* - tietoteollisuus, *consciousness industry* - tietoisuusteollisuus, *information industry*, *content industry* jne. Sisältöteollisuudesta puhutaan tällä hetkellä monissa kansainvälisissä raporteissa ja se nähdään elementtinä, jonka avulla voidaan pelastaa maailma ensin taloudellisesti ja sitten ehkä muillakin tavoin. Kulttuuriteollisuuden käsite sai uutta positiivista sisältöä 80-luvulla. Silloin sitä alettiin korostaa osana ko-

konaisyyhteiskunnallista talouspolitiikkaa.

Garnham on määritellyt kulttuuriteollisuuden seuraavasti:

Kulttuuriteollisuus viittaa niihin instituutteihin yhteiskunnassamme, jotka käyttävät teollisuusyritysten kaltaisia tuotanto- ja organisointimalleja tuottaakseen ja levittääkseen symboleja kulttuuristen tuotteiden ja palvelujen muodossa, jotka ovat yleensä, joskaan eivät ainoastaan, hyödykkeitä. Näihin kuuluvat sanomalehti, aikakauslehti ja kirjankustannus, levy-yhtiöt, musiikkikustannus, kaupallinen urheilutoiminta jne.

Australialainen tutkija John Sinclair on luonnehtinut kulttuuriteollisuuden yhteiskunnallista funktiota näin:

Kulttuuriteollisuus tuottaa tavaroita tai palveluja, jotka jollakin tavoin ilmaisevat yhteisön elämäntapaa, kuten filmi tai televisio, tai joilla on erityinen asema sosiaalisessa kommunikatiojärjestelmässä kuten mainonnalla tai lehdistöllä. Se on teollisuutta, joka antaa sosiaaliselle elämälle muodon äänen, mielikuvien, sanojen ja kuvien avulla. Se tarjoaa käsitteitä ja symboleita, joitten avulla me ajattelemme ja kommunikoimme kun mietimme sosiaalisten erojen malleja, ryhmien määrittelyä ja identiteettiä, sosiaalisten arvojen ja ihanteiden vahvistamista ja sosiaalisten muutosten kokemusta.

Tämä kulttuuriteollisuuden tutkiminen ja miettiminen on ehkä pisimmällä Australiassa, jossa siihen on kiinnitetty

paljon huomiota ja tehty erilaisia ohjelmia kulttuuriteollisuuden vahvistamiseksi ja siellä tämä käsite on ymmärretty hyvin laajasti. Sen alle kuuluvat paitsi ilmeisiltä vaikuttavat teollisuudenalat kuten filmin ja videon tuotanto ja levitys, radio, televisio, festivaalit, taidehallinto, design, arkkitehtuuri, kirjallisuus, kustannustoiminta, museot ja galleriat, musiikkiesitykset ja taltioinnit, musiikin kustantaminen, myöskin esimerkiksi kulttuuriperintö, esittävät taiteet, sekä taiteilijoiden ja kirjailijoiden primaari, luova työ.

Kun ajattelemme kulttuuriteollisuuden arvoketjua, sen alkupäässä on aina yksilön tajunnasta nouseva luova teko, jota sitten voidaan tuotteistaa, pakata ja jaella eri tavoin erilaisia yleisöjä, erilaisia vastaanottotilanteita varten. Eli kaiken pohjalla on luova työ. Tätä aluetta laajentaa entisestään uusi trendi, jossa tieto ja viihde yhä enemmän sekoittuvat toisiinsa. Sen seurauksena on luotu uusia käsitteitä kuten *edutainment*, *infotainment*. Nämä käsitteet kuvaavat sitä, millä tavalla tuotanto ja vastaanotto ovat muuttumassa. Minä olen itse määritellyt kulttuuriteollisuuden siten, että sillä tarkoitetaan tuotteiden merkityssisältöihin perustuvaa teollista tuotantotapaa eli siihen sisältyy myöskin tavaratuotanto, taideteollisuus ja teollinen muotoilu.

Chileläinen tutkija Juan Somavia on erotellut kansainvälisessä valtarakenteessa kolme erilaista ulottuvuutta:

- Poliittis-sotilaallinen, esimerkiksi Nato, poliittinen ja sotilaallinen jännitys, toimintatavat ja tiedustelutoiminta.
- Taloudellis-teollinen ja kaupallinen toiminta, jota globaalissa mittakaavassa tapahtuu maailmanpankin, kansainvälisen valuuttarahaston ja erilaisten järjestöjen piirissä.
- Kolmas globaali valtarakenneulottuvuus on viestintä-, mainonta- ja kulttuuritoiminta.

Somavia sanoo, että näistä kolmesta ulottuvuudesta nimenomaan viestinnän ja kulttuurin alue on nopeasti voimistumassa ylikansallisenä toimintana. Ylikansallinen valtarakenne tarvitsee hänen mukaansa ylikansallista kommunikaatiojärjestelmää ja ylikansalliset markkinat edellyttävät globaaleja väyliä kulttuuristen tarpeiden luomiseksi. On olemassa ylikansallinen symbolinen pääomaresurssi. Media ja informaatioteknologia levittävät systemaattisesti immateriaalisia kulttuuripiiriteitä maasta ja kulttuurista toiseen. Voidaan puhua käsitteellisestä kolonialismista, jossa länsimaiset yhdenmukaistavat kerrontatavat valtaavat yhä enemmän alaa. Paikallisuuden ja globaalisuuden suhde kulttuuriteollisuuden kentässä nousee keskeiseksi kysymykseksi.

Ihmisten yhteiskunnassa on aina kysymys vaihdannasta. Taloudellisesta vaihdannasta, oravannahkojen vaihdannasta tai työn vaihtamisesta rahaksi. Me vaihdamme koko ajan jotain ja yhä suurempi osa tästä vaihdannasta on kulttuuristen merkitysten vaihdantaa. Tämä immateriaalinen vaihdanta

on kansantalouden potentiaalinen kasvuarvo. Se on nähtävissä jo monella tavoin ja voidaan ajatella, että tulevaisuudessa tämä suuntaus entisestään voimistuu.

Professori Liisa Uusitalo on kirjoittanut kulttuurin markkinaistumisesta ja markkinoiden kulttuuristumisesta. Hänen mukaansa käynnissä on kaksi suuntausta. Toisaalta korkeakulttuuri selvästi kaupallistuu ja tuotteistuu ja toisaalta kulttuuriset merkitykset tunkeutuvat kaikkeen tavaratuotantoon. Nämä prosessit ovat samanaikaisia, ne vahvistavat toisiaan ja ne ovat osa jälkimodernin yhteiskunnan yleistä kehitystä. Kun me ostanme vaatteita niin me emme oikeastaan osta lämpimiä vaatteita vaan yhä useammin elämäntapoja, tiettyä sosiaalista statusta, tiettyjä merkkejä. Jos ajattelemme, miten öljy-yhtiö mainostaa itseään, emme osta liikaista öljyä vaan ostanme puhdasta ympäristöä. Kaikkeen tavaratuotantoon tunkeutuu kulttuuristen merkitysten ketju. Tämä on hyvin syvälleläkäyvä prosessi. Tavaratuotantoa ja palvelujen tuotantoa ei voida enää erottaa kulttuuristen merkitysten tuotannosta. Niitä myydään kulttuurisilla merkityksillä.

Uusi teknologinen kehitys tuo tähän uudenlaisia ulottuvuuksia. On yhä vaikeampi löytää yhtenäiskertomuksia. Verkossa on mahdollista luoda hyvin pirstoutuneita tuotteita pirstoutuneelle yleisölle. Verkkoa ei voida kontrolloida. Jos me ajattelemme eettisestä näkökulmasta niin mitä merkitystä on julistuksilla maailmassa, jossa merkitys-

ten vaihdanta tapahtuu muulla tavoin kuin keskitetysti ja hierarkisesti niin kuin se on ennen tapahtunut.

Mutta onko tässä kaikessa sittenkään niin kovin paljon uutta? Jos ajatellaan historian valossa kulttuuriteollisuuden kehitystä nimenomaan merkitysten vaihdantana, niin väittäisin, että kulttuuriteollinen tuotantotapa on ikivanha. Esimerkiksi eri uskontojen kertomukset, yhtenäiskertomukset, pyhät kirjat ovat toimineet tällaisina laajalle levinneinä kulttuuriteollisuuden merkitysten tuotannon välikappaleina. Tällä tavoin toimi esimerkiksi keskiajalla *Legenda Aurea*, kultainen legenda, joka ilmestyi 1200-luvulla ja joka sitten monistui kirjapainotaidon myötä valtaviksi määriksi erilaisia painoksia. Legenda Aureassahan oli pyhimyskertomuksia, marttyyrikohtaloita ja nimenomaan tällaisten kertomusten kautta luodaan eettisiä koodeja.

Mielenkiintoista on kysymys siitä, onko ylipäänsä mahdollista muuttaa eettisiä koodeja ilman marttyyreitä. Aina-kin se on ollut historian valossa kaikkein varmin tapa tehdä eettisiä koodien vahvistuksia tai muutoksia ja se on aina tapahtunut jollakin tavalla kulttuuriteollisuuden kautta. Tieto näistä ihmis-kohtaloista, joihin voi eläytyä, on levitetty erilaisin välinein ihmisten tietoisuuteen. Aikanaan se oli tarinankertoja, myöhemmin savitaulut, sitten kirjapainotaito ja tällä hetkellä se on saamassa globaalit, valtavat mittasuhteet.

Haluaisin puhua hiukan todellisuuden ja ruumiillisuuden suhteesta. J.G. Ballard kirjoittaa:

"We live already in a world ruled by fictions of every kind. The fiction is already here and the role of the writer is to invent the reality".

Me olemme kiinni tarinoissa, fiktiossa ja meidän tapamme olla olemassa kiinnittyy tarinoihin ja fiktioon. Tällöin kirjailijan, taiteilijan eli uusien koodien luoja vahvin valtti on keksiä uudeleen todellisuus. Mikä sitten on todellisuuden ja ruumiillisuuden suhde? Kun katsoimme televisiosta sotien uhreja tai nälänhädän uhreja, onko se meille todellisuutta? Mitä se todella on? Liittyykö se millään tavalla meidän omaan fyysiseen kokemukseemme? Millä tavalla median tuottamat tarinat koskettavat meidän todellisuuttamme? Elämmekö me jo ruumiillista todellisuutta tiiviimmin fiktion maailmassa?

Olemme jo vuosikymmeniä olleet imaginaarisen kulutuksen ja rituaalisen viestinnän piirissä. Tällä tarkoitan kulutusta, jossa symboliset merkit ovat myynnin ja markkinoinnin perusteena ja tämä sama tapahtuu mediassa. Tiettyjen imaginaaristen merkkien avulla meille pyritään myymään tarinoita. Näitten tarinoiden ja merkkien kautta ostetaan samaistumista tai yhteiskunnallista luokittelua. Tarinat yhdistetään omaan kertomukseemme ja niistä tulee ainesosia meidän kertomuksiimme. Me tunnistamme kertomuksissa jonkun eettisen koodin, jonka me liitämme o-

man identiteettimme eettiseen osastoon.

On puhuttu myöskin illusorisesta kuluksista ja modernista hedonismista. Cambellin mukaan traditionaalisessa hedonismissa mielihyvä välittyi aistien avulla suoraan kulutustapahtumassa, kun me söimme hyvää ruokaa tai kuuntelimme musiikkia. Modernissa hedonismissa mielihyväkin perustuu illusorisen tason mielikuviin ja odotuksiin. Postmodernissa maailmassa todellisuuden ja ruumiillisuuden käsitteet ovat muuttumassa ja usein median kuvaamaa todellisuutta ei enää koeta fyysisen todellisuuden heijastumaksi vaan omaksi tosiolevaiseksi maailmakseen, jossa me olemme osallisina. Giovanni Vattimo on korostanut sitä, ettei tietoyhteiskunnassa tapahtuva kommunikaation ja vuorovaikutuksen lisääntyminen tuo mukanaan tietoisuutta itsestä ja omasta olemisesta maailmassa. Hänen mukaansa se tuottaa kuvitteellisen maailman, josta tulee todellinen ihmisen tajunnassa eli ihminen siirtyy osaksi globaalia tajuntamaailmaa, joka on usein irrallaan paikallisesta ihmisen ruumiillisesta kokemuksesta.

Antiikin aikana ihmistä pidettiin kaiken mittana ja me olemme oppineet ajattelemaan minuuttamme niin, että käsite ”minä” on oman nahkamme sisään rajoittuva olento. Ruumis rajoittaa ihmistä, tekee hänestä erillisen yksikön. Todellisuudessa tämä käsitys on murtunut jo kauan sitten eli siitä asti, kun ihminen on oppinut laajentamaan itseään työkaluin, proteesein ja konein.

Ruumiillisuuden kokemus on muuttunut ja median laajentamana ruumis ei ole enää paikkaan ja aikaan sidottu minuuden kokemus. Tietotekniikka on entisestään lisännyt tätä ihmisen proteettisuutta. Nyt pystytään tuottamaan yhä hienompia virtuaalisia ja simultaaneja kokemuksia uusien teknisten laitteiden avulla. On mahdollista olla päivittäin yhteydessä monien ihmisten tajuntaan. Voidaan ajatella, että maapallon ympärillä on tällainen globaali tietoisuuden kehä, jossa yhteiset viestit kulkevat ja tätä kautta ihmisen minuuksia ja ruumiillisuutta näyttäytyvät osana yhteistä globaalia organismia. Rajojen kokemus ja erillisyydet ovat muuttumassa.

Teoksessa Sähköiho kerrotaan uudesta dataruumiin käsitteestä eli puhutaan siitä, että ihmisellä on tietoyhteiskunnassa fyysisen, lihallisen ruumiinsa lisäksi dataruumis. Dataruumiilla tarkoitetaan kaikkia niitä tietoja, jotka ihmisestä kirjautuvat hänen elämänsä aikana erilaisiin tiedostoihin. On olemassa ihmisen fyysisestä ruumiista irrallinen dataruumis, joka elää omaa elämäänsä erilaisissa tiedostoissa. Ja kysymys kuuluu: kuinka riippumaton ja erillinen tämä dataruumis voi olla?

Joidenkin tutkijoiden mukaan dataruumis on ontologisesti tosiolevaisempi kuin fyysinen ruumis. Ja elämä on sitä, että meidän dataruumiimme seurustelee ja kommunikoi muiden ihmisten dataruumiiden kanssa erilaisissa paikoissa. Tähän liittyen on puhuttu *otakuista*, uuden ajan medialapsista. Walker Grassmuck on tutkinut niitä ja pu-

hunut *informaatiofetisismistä*. Otaku-käsite tulee Japanista, jossa kauhistuttiin uusia teknologia-ajan lapsia. Ovatko nämä uudet otakut, nämä media-ajan lapset enää edes ihmisiä, koska he elävät niin vahvasti siinä todellisuudessa, joka on irti ruumiillisuuden kokemuksesta. Otakuista on sanottu, että he pukeutuvat informaatioon mieluummin kuin vaatteisiin saavuttaakseen nautintoa. On sanottu, että rock-otaku ei kuuntele musiikkia, vaan kerää tietoja levytyksistä, muusikoiden nimistä, tuottajista, tekniikoista, studioista jne. Luulen, että meissä jokaisessa on informaatiofetisismiä aika paljon, jos me katsomme huoneemme kirjahyllyjä ja kaikkia niitä kirjoja joita emme koskaan lue, kaikkia niitä bookmarkeja tietokoneessamme, joita sinne keräämme, emmekä koskaan sieltä kaiva esiin. Keräämme ikään kuin suojaksemme tällaisen informaatiovyöhykkeen. Se on meidän fetisismiämme. Me ajatelimme olevamme turvassa, kun meillä on periaatteessa mahdollisuus hankkia tämä tieto, mitä me emme kuitenkaan koskaan tee. Tästä otakumaisuuden pelosta on käyty debattia myös suomalaisessa lehdistössä yleisönosastoissa, kun on puhuttu siitä, onko tietokoneen antaminen pienelle lapselle pahasta vai hyvää, pitääkö lapsia suojella tietokoneelta vai onko se hyvä antaa heille hyvin varhain.

Ruumiillisuus on olennainen asia, koska meidän eettiset koodimme syttyvät nimenomaan silloin, kun me globaalista kerronnan verkostosta löydämme

sellaisen kohdan, joka koskettaa meidän fyysistä ruumiillista minäämme. Kuvittelisin, että se on sellainen kohta, jossa voi tapahtua jonkinlainen eettinen liiakahtaus, joka tunkeutuu tämän il-lusorisen, fiktiivisen todellisuuden läpi lihaan ja ruumiiseen asti kuten esimerkiksi moderneissa pyhimystarinoissa. Robert Fulghum on kirjoittanut, että me keksimme tavallaan kaikki sukulaisemme, isät, äidit, veljet, siskot jne. erityisesti jos he ovat kuolleet tai kaukana. Me keksimme perheemme, me kerromme tarinan omasta sijoittumisestamme tähän perheeseen ja itse asiassa tällä hetkellä me keksimme olevamme myös osa globaalia perhetarinaa.

Prinsessa Dianan kuolema on hyvä esimerkki siitä, miten kulttuuriteollisuus vaikuttaa ihmisten mieliin, miten eettiset koodit muuttuvat massiivisen mediatapahtuman kautta. Prinsessa Diana sairasti bulimiam ja kärsi.

Se yhdisti hänet meidän ruumiillisuuteemme. Hän ei ollutkaan enää pelkäämään fiktiota, tarinaa. Me voimme kuvitella, että hän saattoi loppujen lopuksi olla ruumiillinen olento. Yrsa Stenius kirjoitti Helsingin Sanomissa prinsessa Dianan tapauksesta. Hän sanoo:

"Uskon, että prinsessa Diana, käyttäen tätä nimeä mielissämme liikkuvasta kertomuksesta sekä todellisesta että tiedotusvälineiden luomasta, osittain fiktiivisestä ihmiskohtalosta, on ensimmäisiä loppuun asti vietyjä esimerkkejä todellisuuden ja metatodellisuuden täydellisestä yhteensulautumi-

sesta ihmisten eli suurta mediatarjontaa seuraavan yleisön tajunnassa”.

Illusorinen maailma ottaa yhä suuremman sijan ihmisten tunnetaloudessa. Julkiset symbolit tulevat osaksi meidän omaa identiteettiämme ja kun symboli järkkyy oma tunnetalous järkkyy. Esimerkiksi Kauniit ja rohkeat -sarja varmasti toimii aika paljon tällä tavalla monien ihmisten mielissä. Sen kautta kelataan omaa tunnemaailmaa ja tämän tarjotun kertomuksen kautta poistetaan itsestä joitakin asioita ja vahvistetaan nimenomaan joitakin eettisiä koodeja. Väittäisinkin, että paljon vahvempia vaikuttajia kuin mitkään julistukset ihmisten moraalisten ja eettisten koodien muodostumiseen ovat tällä hetkellä amerikkalaiset sarjafilmit ja koko mediatarjonta. Sarjafilmit muuttavat ihmisten eettistä koodistoa eikä yhtä suurta vaikuttavuutta saavuteta julistuksilla, koska julistukset kuuluvat toiseen aikaan kuin postmoderni mediatoimintatila. Niillä ei ole enää kovin vaikuttavaa kosketuspintaa ihmisten mediakulutuksessa.

Toinen moderni pyhimys oli äiti Teresa, josta tehtiin kärsimyksen symboli. Helsingin Sanomissa viime sunnuntaina kirjoitettiin kohua ja raivoa herättäneestä tv-dokumentista, jonka on tehnyt brittitoimittaja Christopher Hitshens. Hän on kirjoittanut ja analysoinut sitä, miten äiti Teresan avustustyössä ei satsattu ihmisten elinolojen parantamiseen, ei puututtu rakenteelliseen vääristymään vaan keskittyttiin

onnelliseen kuolemaan ja puhuttiin äiti Teresan ruumishuoneista. Tässä on analysoitu sitä, mitkä tekijät vaikuttivat siihen, että äiti Teresa kohosi pyhimyksen asemaan. Varmasti siihen vaikutti väsyminen valtarakenteitten kautta, suurten organisaatioiden kautta tapahtuvaan vaikuttamiseen ja toivo siitä, että yksi ihminen voisi vaikuttaa pienillä keinoilla asioihin tuntui ikään kuin ihmisen mittaiselta.

Globaalia etiikkaa ajatellen on syytä pitää mielessä että ainoa kärsivä yksikö maailmassa voi olla yksi ihminen. Yhdelle ihmiselle hänen kärsimyksensä on kaiken mitta. Mutta jos puhutaan globaalista etiikasta on tietenkin syytä myöskin kysyä, että mikä on rakenteellisen väkivallan suhde näihin ilmiöihin. Kuinka paljon me voimme laastaroida sieluumme eläytymällä näihin tarinoihin.

Tällä hetkellä katsotaan, että on alka-massa tietoyhteiskunnan neljäs vaihe, jossa siirrytään yhä voimakkaammin sisältöjen ja palvelujen kehittämiseen ja tuottamiseen. Ensimmäisen vuosikymmenen alussa hyvin massiivinen sisältötuotantoteollisuus voimistuu ja silloin me olemme uudessa tilanteessa globaalisti ja paikallisesti. Samaan aikaan hyvin laaja keskitetty tiedon tuotanto varmaan murtuu ja tulee mahdolliseksi tuottaa yhä eriytyneemmille yleisöille tarkkaan kohdennettuja tuotteita.

Toisaalta maailmassa on tällä hetkellä tapahtumassa hyvin voimakas median keskittyminen ja tämä median keskittyminen puolestaan vahvistaa sitä, että

kerrontatavat yhdenmukaistuvat. Amerikassa on satoja televisiokanavia. Eräs ystäväni, joka asuu siellä sanoo että siellä on käytännössä kolme kanavaa, koska kaikki muut ovat tarkalleen samanlaisia. Kanavan käsite on juuri samanlainen, eli kerrontatapa yhdenmukaistuu, koska kertomuksia tuotetaan niin mekaanisella tavalla. Toisaalta on mahdollista vahvistaa uuden tekniikan avulla paikallisuutta, ihmisten omia kertomuksia, omaa merkityksenantoa. On mahdollista luoda rikas aluskasvillisuus, joka auttaisi mediaa luomaan tämän keskittymisen tilalle moniulotteisen mediamaailman, *mediadiversiteetin*.

Pirstoutuneita yleisöjä mitkään julistukset eivät tavoita. Maailmanuskontojen parlamentin julistuksessa, joka on suomeksi ilmestynyt kirjassa *Elämää säilyttävät arvot*, on paljon hyviä ajatuksia, mutta sen muoto, tarinan kerrontatapa kuuluu aikaan, jolloin vallitsi keskitetty hierarkkinen valta. Kysymys kuuluu, miten kulttuuriteollisuuden keinoin voidaan vahvistaa monien kertomusten, ihmisten omien kertomusten avulla ihmisten eettisiä koodeja. Se on iso kysymys. Onko julistamisen traditiolla enää sellaisenaan tulevaisuutta? Merkitysten vaihdanta on vahvistumassa ja esimerkiksi Yhdysvalloissa viihdeteollisuus on jo suurin teollisuuden haara. Ruotsissa musiikkiteollisuus on viennissä toisessa sijalla, Australiassa kulttuuriteollisuuden osuus kansantaloudesta on yhtä suuri kuin pankkitoiminnan, sähkötuotannon

tai tieliikennekuljetusten. Suomessa kulttuuriteollisuuden osuus kokonaistuotannosta on vielä pieni, mutta se on koko ajan voimakkaasti lisääntymässä. Tilanne on nopeasti muuttumassa ja se on myös globaalin etiikan näkökulmasta suuri haaste.

Tulevaisuuden tutkijat ovat puhuneet siitä, että on odotettavissa uusi evoluutiohyppy, tietoisuuden evoluutio, joka toteutuisi eettisen ihmisen kautta. Tässä tietoisuuden käytössä, tajunnan täytössä on hyvin ratkaisevana askeleena uuden eettisen ihmisen luominen. Keskeinen kysymys on se, kenen unta me elämme. Onko mahdollista luoda sellainen todellisuus, jossa mahdollisimman monilla ihmisillä yksilöinä on mahdollisuus luoda omia tarinoita, u-neksia omaa untaan vai onko niin että uni annetaan aina ylhäältäpäin. Itse uskon, että maailmanrauhan ja globaalin etiikan ainoa kestävä rakennuskivi on se, että ihmisillä on mahdollisuudet omiin uniin. Mikään ylhäältäpäin annettu malli, eettinen koodi tai julistus ei viime kädessä voi auttaa.

Johanna Korhonen, toimittaja

TALOUS JA GLOBAALI ETIIKKA

Hyvä yleisö, esitän alkuun muutaman kysymyksen. Onko oikein vai väärin, että ranskalainen kodinkonevalmistaja lopettaa tehtaan Ranskassa ja siirtää sen halvempien työvoimakustannusten Meksikoon? Tässä siirrossa tuhannet ranskalaiset menettävät työpaikkansa ja Ranskan valtio runsaasti verotuloja, mutta vastaavasti tuhannet meksikolaiset saavat työtä ja Meksikon valtion saamalla uusilla verotuloilla voidaan esimerkiksi rakentaa kouluja.

Onko oikein vai väärin, että kansainvälinen lentoyhtiö siirtää ajanvarauskeskuksensa Saksasta Intiaan, jossa työvoima on aivan yhtä hyvää taitavaa kuin Saksassakin, mutta monin verroin halvempaa? Saksalaiset menettävät työpaikkoja, intialaiset saavat niitä, ja lentoyhtiö ilmoittaa että tämän ja muiden rationalisointien ansiosta se voi taas toimia kannattavasti ja kuljettaa matkustajia turvallisesti.

Onko oikein vai väärin, että yksi kiinalainen perhe, tai tuhat tai miljoona tai sata miljoonaa kiinalaista perhettä hankkii auton, vaikka tällainen automäärän lisäys viimeistään tekisi lopun maapallon otsonikehästä? Jos tämä on väärin, millä perusteella sitten on oikein, että suomalaiset tai italialaiset tai amerikkalaiset saavat ajaa autoilla?

Onko oikein vai väärin, että vuonna 2010 kukoistava Kaakkois-Aasian teollisuusmaa myy ongelmajätteensä taloudellisesti taantuneeseen Eurooppaan, vaikkapa suomalaiselle yritykselle, joka sitten parhaansa mukaan yrittää selviytyä ongelmajätteestä edes jotenkin? Onko oikein vai väärin, jos venäläiset jonain päivänä lähivuosikymmeninä lähettävät suomalaisten vanhat ydinjätteet takaisin Suomeen?

Eivätkö olekin ikäviä kysymyksiä. Viimeisiä tulevaisuuskysymyksiä lukuun ottamatta kaikki ovat sitä paitsi ajankohtaisia ja aivan tosia kysymyksiä jo nyt.

Kysymyksiin voi tietysti antaa helpon vastauksen: se, ovatko luettelemani asiat oikein vai väärin, riippuu näkökulmasta. Talouden näkökulma on aina itsekäs, jolloin kiinalaisen näkökulmasta - kuten myös autonvalmistajan näkökulmasta - auton osto voi olla oikein, kun taas suomalainen voi sanoa, että kiinalaisen autonosto on väärin, koska kiinalaisten kuuluu ajaa polkupyörillä. Jos seminaarin teema on *globaali etiikka*, tämä vastaus on kuitenkin liian helppo.

Sen sijaan kysyn, miten sitten on päästy tai jouduttu tilanteeseen, jossa tällaisia kysymyksiä pitää esittää.

Maailmantaloudessa on viime vuosina ja vuosikymmeninä koettu rajuja muutoksia. Keskeinen sana on "vapauttaminen".

Vapautus alkoi tavaroiden kaupasta - jo useita vuosikymmeniä maailmassa on pyritty siihen, että tavaroita saisi kaupata maasta toiseen mahdollisimman vapaasti, ilman että kaikenlaiset tullit ja maksut estävät kauppaa. Jonkinlaisen huipennuksen tämä kehityskulku sai muutama vuosi sitten, kun tulli- ja kauppajärjestö Gattin pitkään kestänyt Uruguayn-neuvottelukierros päättyi laajaan sopimukseen kaupan esteiden vähentämisestä.

Tämän jälkeen maailmankauppa onkin vilkastunut. Sopimuksella lienee vaikutusta myös siihen, että maailmantalous kasvaa nyt samanaikaisesti sekä rikkaissa että köyhissä maissa. Brittiläisen talouslehden The Economistin mukaan vastaavaa yhtäaikaista maailmantalouden kasvua ei ole koettu 80 vuoteen.

Teollisuusmaiden järjestön OECD:n ja Maailmanpankin mukaan uusi kauppasopimus synnyttää vuoteen 2002 mennessä lisää kauppaa tuhannen miljardin markan arvosta. Eli niin kuin suomalainen sananlasku sanoo, työkii elää mut kauppal rikastuu. Mutta kuka rikastuu: WTO arvioi, että kaupan kasvu synnyttää lisätuloja jo lähivuosina tuhansien miljardien dollarien arvosta, mutta tämä ei mitenkään takaa, että köyhyys maailmasta vähentyisi.

Toinen "vapautuksen" vaihe oli rahamarkkinoiden vapautus, johon Suo-

nessa ryhdyttiin 1980-luvun puolivälissä. Yksinkertaistettuna tämä tarkoittaa, että pääomat eli rahat saavat liikkua maailmassa entistä vapaammin valtioiden rajoista välittämättä, yksinomaan markkinavoimien ohjauksessa. Ja kyllä ne liikkuvatkin: Uusimpien arvioiden mukaan maailmaa joka päivä pyyhkivä valuuttakaupan aalto on 1 300 miljardin dollarin suuruinen. Se on semmoinen rahakasa, että pienempikin riittää saamaan keskiverron hallituksen tai keskuspankin nöyräksi, kiltiksi ja sopivan markkinavoimamyönteiseksi päätöksentekijäksi.

Parhaillaan on meneillään kolmas vaihe, palveluiden globalistuminen. Yhä useampi suurpankki toimii kansainvälisesti, ja jos soitat jonkin suuren lentoyhtiön lennonvarauskeskukseen, saatat hyvin olla, että puhut paikallispuhelin hinnalla toiselle puolen maapalloa.

Neljäntenä vaiheena talouden globalistumisessa voidaan pitää tiedon globalistumista. Internet ja muut maailmanlaajuiset tietoliikenneverkot takaavat, että tieto ei pian tunne minkäänlaisia valtiollisia tai ehkä kulttuurisia rajoja. Tieto, kuten myös tietämättömyys ja typerys, globalistuvat. Tämän kaiken vaikutuksia voidaan vasta arvailla.

Tämän kaiken tuloksena voidaan sanoa, että eräänlainen OTUS on päässyt häkistä. Nyt katsotaan vierestä, mitä se tekee.

Viime vuosina Suomessa on nähty, että OTUS pelottaa ainakin poliitikkoja.

Hallitus kokoontui viime vuosina useasti pitämään merkillisiä "kriisiviikonloppuja", joiden aikana rustattiin "markkinavoimia" miellyttäviä säästöpaketteja. Kriisi syntyi siitä, että markkinat keikuttivat milloin markkaa ja milloin korkoa. Kiire taas syntyi siitä, että markkinavoimien lepytyspäätökset piti tehdä ennen maanantaiaamua kello yhdeksää, jolloin diilerit saapuvat futoneiltaan työpaikoilleen.

Eduskunnan tulevaisuusvaliokuntakin totesi viime keväänä, että talouden globalistuminen heikentää merkittävästi poliitikkojen vaikutusmahdollisuuksia. Poliitikkojen uutta avuttomuuden tunnetta, uusavuttomuutta ja voimattomuutta globaalitalouden edessä, kuvaa mainiosti poliitikkojen itsensä keksimä luonnehdinta "Siperia opettaa".

Tavallisiin kansalaisiin OTUS - eli globalistunut talous - vaikuttaa muun muassa siten, että palkankorotuksen vaatiminen tai lakkoileminen ovat nykyään suorastaan suuria syntejä. Otushan edellyttää Suomeltakin ensi sijassa kilpailukykyä eikä sitä, että kansalaiset olisivat tyytyväisiä oloihinsa. Otus vaikuttaa puhutavan muutoksen: sen sijaan, että ihmiset entiseen tapaan vaatisivat kaikenlaista, he - tai osa heistä - nykyään ikään kuin tuntemattoman, hahmottoman pelon lamauttamina yrittävät vain olla hissukseen ja toivoa, ettei omalle kohdalle sattuisi mitään ikävää.

Ihmisten epävarmuutta lisää se, että kun taloutta on "vapautettu", näin on tehty ennen kaikkea talouden hyvin-

vointiin eikä niinkään ihmisten hyvinvointiin vedoten. Tämä ajatustavan mullistava muutos - että ihmiset nykyään ovatkin taloutta varten eikä talous ihmisiä varten - näkyy jopa retoriikassa. Laskekaa, montako ihmistä esiintyy seuraavissa lauseissa: "Valtionbudjettia on leikattava ja on tehtävä rajuja säästöjä, jotta valtiontalous saadaan tasapainoon." "Suomen vaihtotase on saatava tasapainoon ja kauppatase ylijäämäiseksi." "Valtion velka on kestäättömän korkea; se aiheuttaa sijoittajissa epäluottamusta."

(Oikea vastaus: yksi tai ei yhtään. "Sijoittajakin" tarkoittaa kyllä yleensä institutionaalista sijoittajaa eli esimerkiksi jotain suurta rahastoa.)

Eettinen kysymys on se, pitääkö otukselle - eli globalistuneelle taloudelle - tehdä jotain. Myös kaikki jatkokysymykset ovat paljolti eettistä laatua. Teknisiä ratkaisuja voidaan ryhtyä kehittämään heti, kun ollaan yksimielisiä siitä, mitä ylipäätään pitää tehdä.

Muuan ranskalainen taloustieteilijä on mielestäni esittänyt viisaasti kolmella sanalla, mistä nyt on kyse. Hän sanoi: "Ensin oli säännöstely, regulaatio. Sitteen oli säännöstelyn purku, deregulaatio. Nyt tarvitaan uudelleensäännöstelyä eli reregulaatiota."

Mitä tällainen uudelleensäännöstely sitten olisi?

Vanhaan palaaminen on todennäköisesti mahdotonta, ja todennäköisesti sen yrittäminen olisi myös typerää. O-masta päästä on siis kehitettävä kokonaan uusia keinoja, joilla maailmaa

pyyhkivät rahavirrat saataisiin hieman parempaan demokraattiseen kontrolliin. Ihmisten on keksittävä aivan uusia ajatuksia siitä, miten vaurauden keskittyminen saataisiin pysähtymään ja vaihtamaan suuntaa.

Otusta ei siis välttämättä kannata pyydystää. Sen sijaan se pitäisi opettaa ihmisten tavoille.

Ennen kuin mitään voidaan kehittää, on kuitenkin päästävä yksimielisyyteen siitä, mitä halutaan. Keskustelu tästä taas on pitkälti etiikkaa. Meidän pitää jaksaa keskustella hyvin yksinkertaisista asioista, hyvin yksinkertaisista kysymyksistä.

Häpäisen nyt itseni tässä esittämällä pari oikein yksinkertaista eettistä talouskysymystä.

Onko oikein, että tuloerot rikkaiden ja köyhien välillä kasvavat kaikkialla maailmassa?

Onko oikein, että tuloerot kasvavat paitsi rikkaiden ja köyhien maiden välillä niin myös maiden sisällä - esimerkiksi Suomessa.

Onko oikein, että poliittinen päätöksentekojärjestelmä taipuu palvelemaan ensisijaisesti kansainvälisen rahan ja sijoittajien etuja?

Onko oikein, että Suomessa pyritään laskemaan veroja tilanteessa, jossa verorahoja ei ole riittävästi käytössä esimerkiksi mielenterveyspotilaiden hoitoon?

Minua palkansaajana ei tässä tilanteessa suuresti kiinnosta, saanko kuussa satasten tai pari enemmän tai vähemmän käteen. Minun näkökulmastani

verotus on nimenomaan ja ensisijaisesti eettinen kysymys.

Yhä useammat tahot alkavat olla sitä mieltä, että jotain on tehtävä. YK:n alainen kauppa- ja kehitysjärjestö UNCTAD raportoi viime viikolla, että kun maailman seitsemän rikkainta maata vuonna 1965 saivat tuloja 20-kertaisesti maailman seitsemään köyhimpään maahan nähden, niin nyt rikkaiden seitsikko saa tuloja 39 kertaa köyhimpään seitsikkoon nähden.

Unctad tekee tästä melko rajuja johtopäätöksiä. Järjestön mukaan tämä eriarvoisuuden kasvu voi johtaa vakaviin poliittisiin vastaliikkeisiin. Nämä vastaliikkeiden vaikutukset voivat olla järjestyttäviä - ja tuhoisia: Unctad arvioi, että pahimmillaan poliittisen levottomuuden aiheuttamat haitat voivat ylittää markkinoiden vapauttamisesta koituneet hyödyt.

Millaisten kysymysten eteen tässä vielä joudutaankaan?

Ajatellaan tilannetta, jossa maailmanlaajuisessa tietoverkossa internetissä käydään globaalia kauppaa. Verkossa liikkuu isänmaaton raha ja kauppatavara, jonka yhteydessä "arvonlisäverotus" voi olla aivan tuntematon käsite niin kauan kuin verovirkailijat eivät pysty ahtaautumaan tietoliikennekaapeleihin ja liikkumaan siellä 56 kilobitin sekuntinopeutta. Tässä ollaan jo lähellä kysymystä, pitäisikö verotuksenkin olla globaalia.

Voin kyllä kuvitella poliitikon ahdistuksen, jos hänelle ehdottaa, että koe-tapa ryhtyä organisoimaan maailmaan

globaalia verojärjestelmää joka verottaa ja jakaa hyvinvointia maapallonlaajuisesti. Se ei ole mikään helppotehtävä. Toisaalta ei Gattin Uruguayn-kieroksenkaan neuvottelemisen helppoa ollut. Ja voi vain kuvitella, kuinka hankalaa kuningas Augustuksella oli parituhatta vuotta sitten, kun hän määräsi "kaiken kansan verolle pantavaksi".

Kysymys globaalitalouden etiikasta ei sitä paitsi ole vain jaloa ja hienoa ja siivistynyttä keskustelua, vaan se saattaa olla meillekin elämän ja kuoleman kysymys. Maailmantalouden painopiste on jo nyt siirtymässä voimakkaasti Kaakkois-Aasiaan, mahdollisesti myös Kiinaan. Eurooppa ei enää pitkään aikaan ole ollut itsestään selvä maailman napa talousasioissa - kuten ei Yhdysvallatkaan.

Sen sijaan, että me vanhojen teollisuusmaiden asukkaat ajattelisimme itse harjoittavamme hienoa ja trendikästä eettistä ajattelua talousasioissa, voimme jo melko pian joutua toden teolla toivomaan, että meitä vahvemmat kohtelisivat meitä maailmassa oikeudenmukaisesti ja armollisesti.

Elisabeth Rehn, ihmisoikeustarkkailija

MAAILMAN KONFLIKTIEN KOHTAAMINEN

Maailman konfliktien kohtaaminen on aihe, jota voidaan lähestyä eri näkökulmista: suoranaiset, jopa aseelliset konfliktit kuten entisen Jugoslavian sisällissota tai Lähi-idän jatkuva epävakaas ja rauhanprosessin jähmettyminen. Sitä voidaan käsitellä suurvaltapolitiikan osana - miksi suurten, taloudellisesti merkittävien valtioiden ihmisoikeusrikkomukset painetaan villaisella, kun taas globaalisti vähemmän merkittävistä maista on jyrkkiäkin kannanottoja. Sitä voidaan myös käsitellä konfliktin välineiden osalta - kuinka kansainvälisen yhteisön pitäisi suhtautua esimerkiksi jalkaväkimiinoihin, talouspakotteisiin tai kuinka suurta arvoa on pantava eettisiin näkökulmiin kaupankäynnin osalta, kun vastapuoli on ihmisoikeuksia räikeästi loukkaava maa.

Voimakkaimmin olen kohdannut suoranaisen konfliktin entisen Jugoslavian alueella ja se ei koske ainoastaan Bosnia-Herzegovinaa vaan myös Kroatiaa, varsinkin Krajinaassa, jossa serbivähemmistö joutuu jatkuvan vainon kohteeksi. Se koskee Tynkä-Jugoslaviaa, varsinkin Serbiaa, jossa Kosovon albaanien ihmisoikeuksia räikeästi rikotaan ja jossa, kuten yleisesti entisessä Jugoslaviassa, sananvapaus on tyhjä kliché ja jossa hallitus hallitsee täydellisesti lehdistöä. Etnisen puhdistuksen ajatus syntyi Suurserbia-haaveista ja raakuuksiin on syyllistynyt jokainen osapuoli tavalla tai toisella. Etnisen puhdistuksen välineitä olivat keskitysleirit, joukkoraiskaukset, kidutukset, häädöt kodeista ja suoranaiset joukkoteloitukset, kuten Srebrenican valtauksen jälkeiset arviolta 6000-7000 muslimin joukkohaudat osoittavat.

Etninen puhdistus jatkuu rauhan solmimisen jälkeenkin, nyt "hienostuneemmalla" tavalla. Vähemmistöä edustavat eivät ole tervetulleita palaamaan vanhoille kotiseuduilleen ja sen estämiseksi ovat kaikki keinot sallittuja. Kansainvälisen yhteisön impotenssi syylliseksi epäiltyjen sotarikollisten saattamiseksi tuomioistuimen kuultavaksi Haagissa lisää asukkaiden epätoivoa. Totuus ja oikeus eivät toteudu ja tuomioiden ennaltaehkäisevä vaikutus jää saavuttamatta.

Lähi-idän tilanne on samankaltainen. Pitkä prosessi kuuluisaan kädenpuristukseen, Rabin - Arafat, Washingtonissa on historiaa, Netanyahuhan nykyhallitus ei kokoonpanossaan edistä rauhanneuvottelujen mahdollistamista. Jatkuva kiusanteko palestiinalaisia

kohtaan, joihin vastataan täysin tuomittavin terrori-iskuun, on lamaannuttanut neuvottelut. Tapasin presidentti Arafatin Gazassa viikko sitten ja hän vetosi Eurooppaan tuen saamiseksi, mutta oli täydellisen pessimistinen rauhan suhteen. Läsnäoloni johtui siitä, että palestiinalais- ja juutalaisnaiset yhdessä, Knessetin varapuhemies Chazanin ja PLA:n ministeri Ashrawin kutsusta, pohtivat kokouksessa Jerusalemissa, voisivatko he yhdistää voimansa. Minut oli kutsuttu kokoukseen puheenjohtajaksi yhdessä Etelä-Afrikan puhemies Frene Gwenwalan kanssa. Naiset onnistuivat luomaan yhteisen, yksimielisen ohjelmajulistuksen.

Miksi sitten sallimme vaitonaisina Algerian veriset hirmutyöt? Ovatko öljy ja kaasu niin merkittäviä, että voimme hienotunteisesti kääntää selkämme naisten ja lasten teurastamiselle? Ranskan ja USA:n intressit ovat maassa merkittäviä ja kiitollisuudella voimme noteerata, että ainakin on otettu aloite, että nämä maat keskustelisivat toimenpiteistä. Mutta kansainvälisen yhteisön olisi jo kauan sitten pitänyt ryhtyä voimakkeisiin. YK:n pääsihteeri on kiinnittänyt tähän huomiota.

Myös konfliktien välineiden suhteen on pystyttävä suurempaan vastuuntuntoon kuin tällä hetkellä tapahtuu. Tässä oma maamme toimii valitettavan huonona esimerkkinä, jos kiinnitämme huomiota erityisesti jalkaväimiin, jotka ovat osa kaikkein tu-

hoisimpaa sisällissodan välineistöä. Voimme tietenkin väittää, ettei Suomi ole syyppää maailman miinaongelmiin. Se on kuitenkin erittäin raukkamainen väite. Jokainen maa, joka pitkitää täyskiellon syntymistä, on tavallaan myös syyllisenä osapuolena. Tulokset eivät synny hetkessä, vaan menee vuosia, ehkä vuosikymmeniä ennen kuin nyt maastossa olevat kymmenet miljoonat miinat ovat launeet, usein lapsen jalkaan. Mutta voimme ainakin pelastaa tulevia sukupolvia.

Välineistöön kuuluvat myös eettiset arvot kaupankäynnissä. Monet suuryritykset ovat ymmärtäneet, että heidän markkinointi-imagoonsa ei kuulu kaupankäynti ilunisoikeuksia sortavien maiden kanssa. Näin on tehnyt Levi's Kiinassa, Reebok, Carlsberg Myanmarissa jne. Usein toistettu harha on, että kaupankäynnin kautta voidaan vaikuttaa ihmisoikeuksiin kumppanimaassa. Tämä on tutkimusten kautta todettu vääräksi väitteeksi. Tietenkin, jos omaa tuotantoa on josakin maassa, ja omassa tehtaassa parannetaan sosiaalioloja, ei sallita lapsityövoimaa jne., se parantaa asiaa. Mutta puhdas kaupankäynti ei ihmisoikeuksia edistä. Sanktioiden vaikutus on sekä että. Sanktiot purevat, mutta ne purevat erityisesti kaikkein heikompien elinehtoihin. Esimerkiksi Belgradissa sanktioiden aikana liikenne oli melkein samansuuruista kuin aikaisemmin, sillä ne joilla oli siihen varaa pystyivät ostamaan mus-

tasta pörssistä. Salakuljetus ja rikollinen toiminta ovat vääjäämättömänä osana sanktioita. Sen sijaan lapset ja sairaat kärsivät. Unicef on voimakkaasti vastustanut Irakiin kohdistuvia sanktioita, koska lasten asema on ratkaisevasti niiden vuoksi huonontunut. Sanktioista vapaat lääkkeet ja lastenruoat menevät mustaan pörssiin ja köyhät eivät niitä saa.

Uskon, että moraalinen, eettisten arvojen aikakausi on tulossa. Siitä on selkeitä viitteitä. Aivan kuten ympäristöliike hapuillen aloitti työnsä vuosia sitten. Sille naurettiin, sitä vastustettiin, mutta tällä hetkellä niin yritykset, kunnat, valtiot kuin yksityiset ihmiset ymmärtävät ympäristön arvon. Toivon, että näin tapahtuu myös eettisten arvojen, ihmisoikeuksien suhteen.

Tiina Kosunen, tutkija

TIETEENTEKIJÄN EETTISET RATKAISUT

Mitä saadaan, kun otetaan muutama lääkäri ja pari teologia, pannaan samaan projektiin, ja annetaan hankkeelle nimeksi Geenitestien eettiset implikaatiot? Saadaan aikaan poikkitieteellinen, päivän polttavaa aihetta käsittelevä projekti, jonka tuloksille on olemassa valtava sosiaalinen tilaus. Siis todellinen rahoittajan unelma. Ja yhtäaikaisesti saadaan aikaan käsitteellinen sekasotku, tavoitteiden hämäryys ja dispiplinien rajoille pysähtyvä yleinen hämmennys tutkimuksen suunnasta, päämääristä ja menetelmistä. Siis todellinen tutkijan painajainen.

Edellämainittu on kuvaus oman tutkimusprojektini alkumetreistä. Voisi kuvitella, että kun samaan pöytään istutetaan lääkärit ja filosofit ja pannaan otsikoksi soveltava etiikka jossakin akuutissa lääketieteen kysymyksessä, ryhmällä on kaikki edellytykset saada aikaan todellisia tuloksia: onhan käytettävissä suora kosketus lääketieteen arkeen, se ns. oikea elämä ja samanlaisesti eettisten teorioiden tuntemus. Mutta kaikki menee yleensä toisin, ainakin aluksi: siinä kun lääkärikunta kaipaa konkreettisia ratkaisuja hyvin-kin yksityiskohtaisiin ja yksittäisiin ongelmiin kuin kammesta vääntämällä, filosofit tuntuvat leijuvan kaiken konkreettisen ulkopuolella metafysisiin mietelmiin uppoutuneina.

Tutkimusprojektissamme, jonka viralisena otsikkona on "Ethical Implications of Genetic Testing and the Concept of a Risk", työskentelee lisäk-

seni kaksi lääkäriä, yksi tutkimussairaanhoidaja ja tästä syksystä lähtien myös toinen teologi. LL Katja Aktan-Collanin tutkimus käsittelee paksusuolensyövän prediktivistä eli ennakoivaa testaamista ja testaamista edeltävää ja seuraavaa neuvontaa. LL Outi Järvisen tutkimuksen kohteena ovat lapsille tehtävät geenitestit. Dosentti Jaana Hallamaa perehtyy geneettiseen riskiin ja päätöksentekoon tilanteissa, joissa perinnöllisyysneuvontaan osallistuva hankkii tietoa omasta riskistään. Oman tutkimukseni kohteena ovat ne osatekijät, jotka geenitestien käyttöönotossa ja perinnöllisyysneuvonnassa muodostavat päätöksenteon kentän. Aineistoni vilisee sellaisia käsitteitä kuin elämän laatu, sairauden ja terveyden raja, ihmiskuva, potilaan autonomia, potilaslääkäri -suhde ja yhteiskunnan intressit.

Omalla kohdallani projektissa työskenteleminen on ollut varsin kova koulu.

Teologisen koulutuksen saaneena puheeseeni on pesiytynyt sanontoja kuten elämän pyhyys, elämän lahja, ja elämän samanarvoisuus. Soveltavaan etiikkaan perehtyneenä hallitsen toki lääketieteen etiikan neljä kultaista pilaria: potilaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, hyvän edistäminen, pahan välttäminen ja oikeudenmukaisuus. Yhdistämällä ja hämmentämällä näitä saan aikaan kaunista tekstiä, jota kuka tahansa saattaisi käyttää *ex post facto*: perustelemaan mitä tahansa ratkaisua sitten kun ratkaisu on jo tehty - koska niillä ei sellaisinaan ole kosketuspintaa arkitodellisuuteen.

Uskon vakaasti, että tutkimusryhmämme lääkärrien alkuhämmennys oli täysin verrattavissa omaani. Siinä kun he toivoivat etiikan asiantuntijoiden panosta nimenomaan esiin pulpahtavien kysymysten ratkaisemisessa, joukkomme taisi puhua suut silmät täyteen mahdollisista maailmoista, induktiosta, deduktiosta, ja riskin käsitteen moniselitteisyydestä. Heidän mielestään monimutkaistimme asioita tarpeettomasti, näimme ongelmia sielläkin, missä he eivät olleet niitä kohdanneet. Meidän mielestämme he vetivät turhankin suorita viivoja faktojen ja arvojen välille.

Siinäpä koko ongelman ydin: faktojen ja arvojen monimutkainen ja monikerroksinen suhde.

Yksinkertaistetusti voidaan sanoa, että tutkimuksen tekemisessä on kolme o-

saa: on tutkimusongelma, on aineisto ja on vastaus. Kun puhutaan tieteentekijän, tai yleisemmin, tieteentekemisen, eettisistä ratkaisuista, tiede nähdään usein sellaisena autonomisena alueena, jossa kaikki vuoropuhelu tulee käydä faktuaalisten seikkojen kesken. Etiikka on harvoin läsnä itse kysymyksenasettelussa, se tulee mukaan vasta myöhemmin kun vastausta ollaan jo muotoilemassa - jos silloinkaan. Usein etiikalle jää räksyttäjän rooli, jossa se jälkikäteen heristää sormeaan jo tehdyille ratkaisuille.

Ihmisellä arvioidaan olevan noin 75000 geeniä perimässään. Geenit rakentuvat DNA:sta. Virhe DNA:n emäsjärjestyksessä eli mutaatio voi aiheuttaa joko perinnöllisen sairauden tai tautialtiuden. Molekyylogeneettisten tutkimusmenetelmien huima kehitys on mahdollistanut näiden geenivirheiden tutkimuksen. Ihmisellä tunnetaan jo noin 6000 yhden geenin sairautta, 1400 sairaudessa tautigeeni on paikannettu ja 540 sairaudessa tunnetaan jo joko yksi tai useampia geenivirheitä. Maailmanlaajuinen Human Genome Project -hanke, jonka arvioitu valmistumisaika on ensi vuosituhaten alkupuolella, tähtää kaikkien geenien rakenteen tunnistamiseen. Tällöin tulee mahdolliseksi useankin tautigeenin tunnistaminen yksilöltä ilman ennakoivaa tietoa tautigeenin esiintymisestä suvussa tai perheessä. Tähän asti tutki-

muksen suunta on omalla laillaan loogista, johdonmukaista ja selkeää: tehtävänä on hankkia tieto geenien sijainnista, aineistona genomi ja tuloksena valtava määrä tietoa.

Mutta se, mikä oli loogista ja johdonmukaista, muuttuu sotkuiseksi ja sekavaksi, kun siirrytään tiedon käyttöön ottoon liittyviin kysymyksiin. Mihin tietoa tarvitaan, mitä testataan, ketä testataan, miksi testataan. Ja koska elämme tässä hetkessä, on kysyttävä myös, kuka maksaa, mitä maksaa, miksi maksaa. Asiat mutkistuvat, koska samat kysymykset täytyy kysyä sekä kansanterveysperspektiivissä että yksilötasolla. Siinä, missä ihminen tekee päätöksiä, yksinkertaisuus on kaukana. Päätöksiä ei tehdä vain sillä perusteella, että geenit ovat tietynlaisia tai sijaitsevat tietyissä kromosomeissa. Päätöksentekoon tulee mukaan komponentteja, jotka eivät nousekaan alkuperäisen tutkimusongelman ja aineiston välisestä vuoropuhelusta.

Jotta kysymyksenasettelu vielä mutkituisi, on mukaan otettava globaalin oikeudenmukaisuuden taso: siteeratakse- ni projektimme toista vastuullista johtajaa, ylilääkäri Helena Kääriäistä, kehityksmaissa ei ole perinnöllisiä sairauksia, koska maat ovat hukkua yrityksiin selvitä tavanomaisten sairauksien kanssa.

Viimeistään tässä vaiheessa on kysyttävä, keitä geeniteknologian sovelluk-

set viime kädessä palvelevat, ketkä tutkimuksesta hyötyvät.

Kun kyse on uudesta teknologiasta lääketieteen alueella, eettinen pohdinta tulee yleensä jälkijunassa. Geenitestien kanssa analoginen kehityskulku oli prenataalisilla, ennen syntymää tehtävät sikiötutkimuksilla. Ruotsalainen tutkija Christian Munthe julkaisi viime vuonna teoksen otsikolla "Moral Roots of Prenatal Diagnosis. Ethical Aspects of the Early Introduction and Presentation of Prenatal Diagnosis in Sweden", jossa hän tarkasteli sitä, millainen oli sikiödiagnostiikan esiinmarssi ruotsalaisessa lehdistössä 60-80-luvuilla. Aluksi, kun tekniikka oli uutta, miltei kaikki keskustelu koski uusien menetelmien teknistä kehitystä tai kansantaloudellista merkitystä. Eettiset kysymykset tulivat mukaan vasta sitten, kun diagnostisista menetelmistä tuli terveydenhuollon rutiinia.

Järjestys on ymmärrettävä siinä mielessä, että ennen kuin sikiödiagnostiikan käyttö laajeni koskemaan lähes kaikkia, oli vaikea ennakoida, millaiset kysymykset nousisivat esiin. Mutta menetelmien, kuten ultraäänitutkimusten, yhä kehittyessä ja tarkentuessa on tullut mahdolliseksi havaita paljon sellaista, mikä ennen jäi odottamaan päivänvaloa vasta lapsen syntymän jälkeiseen aikaan. Millä kaikella oli merkitystä ja millaisin seurauksin, miten asiasta kerrotaan vanhemmille, mistä a-

sioista kerrotaan vanhemmille, miten he asian ymmärtävät ja millaisia ratkaisuja heidän on mahdollista saamansa tiedon perusteella tehdä - kysymykset yllättivät ja aiheuttivat ahdistusta sekä terveydenhuoltohenkilökunnassa että vanhemmissa. Hankitun tiedon ja sen soveltamisen välillä ei ollutkaan selkeää syy-seuraus -suhdetta.

Geeniteknologian sovellutuksista, kuten geenitesteistä, käytävä keskustelu on ajautumassa samalle tielle. Sitkeässä elää se käsitys, että jos käytössämme on vain kaikki faktuaalinen tieto, olemme kykeneviä ratkaisemaan eteen tulevat ongelmat. Ajatus on kuitenkin jo metodisesti kestänyt. Jos palataan siihen yksinkertaistettuun malliin tutkimuksen tekemisen osatekijöistä: tutkimusongelmaan, aineistoon ja vastaukseen, niin käy selväksi, että jos aineistomme ei itsessään sisällä mitään eettisiä komponentteja, niitä ei voi olla vastauksissakaan.

Tämä vaikeus näkyy selkeästi geeniteknologiaa käsittelevässä kirjallisessa materiaalissa, jota työntyä markkinoille suorastaan hengästyttävää vauhtia. Suuressa osassa kirjallisuutta konkreettisemmän oloiset eettiset ongelmat kuten tietosuojat, tasapuolinen mahdollisuus terveydenhuoltopalveluihin, tai geenitestien käyttöönotto vakuutuksen yhteydessä luetellaan pitkien rimpsujen muodossa, mutta niiden ratkomiseksi ei juurikaan anneta eväitä. Niissä har-

voissa, joissa esitetään jokin suositus käytännöksi, ei yleensä ole mitään perustelua sille, miksi näin tulisi tehdä. Miltei kaikissa on loppukaneettina maininta, että luonteeltaan laajempia eettisiä implikaatioita, kuten geenitestien merkitystä ihmiskuvalle tai geeniteknologian sovellusten vaikutuksia globaalin oikeudenmukaisuuden näkökulmasta tulisi tarkasti pohtia. Varsinkin tieteentekeminen ja etiikka nähdään siis kuuluvan eri ihmisten tutkitaviksi.

Etiikka lähestyy geeniteknologiaan liittyviä kysymyksiä hyvin eri lähtökohdista kuin luonnontiede. Perinnöllisyystutkijalla on käytössään tietty empiirinen metodi, joka perustuu tunnetuihin premisseihin. Premissien tunteminen takaa sen, että tulokset ovat toistettavia, riippumatta tutkimuksen tekijästä. Etiikalla sen sijaan ei ole yhtä yleisesti hyväksyttyä metodista lähtökohtaa, vaan tutkijan ensimmäisenä ja läpi tutkimuksen jatkuvana työnä on palata premisseihin, muokata ja tarkistaa niitä. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa seuraavaa: jos otan lähtökohdaksi yleisesti hyväksytyn premissin "Elämä on yksilön perusoikeus" ja toisen, yhtä hyväksytyn, "lääketieteen tehtävänä on suojella elämää", en ole vielä pitkälläkään. On osattava mennä premissien taakse. On annettava jokin määritelmä siitä mitä ominaisuuksia yksilönä oleminen edellyttää. Ketkä kaikki kuuluvat yksilöiksi nimitettyjen

joukkoon? Vaaditaanko yksilönä olemiseen, että hän on syntynyt, vai voiko jo sikiöllä olla oikeuksia? Vaaditaanko yksilönä olemiseen, että hän on tietoinen ympäristöstään ja kykenevä kommunikoidaan? Entä mitä elämällä tarkoitetaan - puhtaasti fysiologisiin toimintoihin perustuva määritelmä on käynyt ohueksi hoitomenetelmien kehittymisen myötä. Annetaanko elämisen arvoiselle elämälle joitakin tasotai laatuvaatimuksia? Mihin ne perustuvat? Keitä ne koskevat? Onko alkuperäinen premissi, elämän on yksilön perusoikeus, liian lavea tai epämääräinen; pitäisikö sitä sittenkin kaventaa ja tarkentaa, asettaa rajoituksia ja lisäpremissiä? Samankaltaiset kysymykset ovat olleet selkeästi esillä keinoalkuisia lisääntymismenetelmiä koskevassa lainsäädäntökeskustelussa. Kyse on oikeuksista ja velvollisuuksista, mutta keiden.

Voin heti tunnustaa, että vastausten hankkiminen edellä esittämiini kysymyksiin on osoittautunut ylitsepääsemättömän vaikeaksi. Olen vähitellen alkanut ymmärtää, että vastaaminen edellyttää tutkimukselta todellista poikkitieteellisyyttä: lääketieteen ja etiikan lisäksi vastaukseen tarvitaan syvällistä tuntemusta ympäröivästä yhteiskunnasta ja arvoista, joihin se on historian sa aikana sitoutunut. Jo kysymyksenasettelussa tulisi ottaa huomioon, mihin hankittavalla tiedolla pyritään, keihin tiedon saanti vaikuttaa, edistääkö se

arvoja, jotka tämä yhteiskunta tunnustaa - ja ovatko omaksutut arvot ylipäänsä oikeudenmukaisia. Tieteentekijän suurin yksittäinen eettinen ratkaisu koskeekin sitä, miksi jotakin asiaa tulisi tutkia. Riittääkö pelkkä tiedonhalu? Mitä tieteellä pitäisi tavoitella?

Se, että etiikka jää jalkoihin, ei ole vain niiden "muiden" tai "toisten" syytä. Etiikka ei ole ottanut elämää todesta, se ei ole suhtautunut riittävän vakavasti elämän sotkuisuuteen. Monet filosofisesti taitavat eettiset pohdinnat kaikkuvat kuuroille korville, koska niissä käytetyt esimerkit ja analogiat ovat niin kaukana todellisuudesta. Etiikka, filosofisten juuriensa kautta, on halunnut olla rationaalista ja loogista, mutta elämä ei kaikistellen ole sitä - ei sinnepäinkään. Analyttisen filosofian koulukunnan oppien mukaan kasvanee on ollut iso pala nieltäväksi, että loogisilla kalkyyleilla "jos p niin q" en tässä aihepiirissä pääse alkua pitemmälle. Se, mitä arvoja ja oletuksia on tiettyjen valintojen takana, ja mitä niistä loogisesti seuraa, on toki tärkeää. Mutta ollakseen varteenotettavaa, tutkimus ei saa jäädä tähän.

Tunnustan, että alustukselleni annettu otsikko, Tieteentekijän eettiset ratkaisut, suorastaan houkuttelee puhumaan muiden ja toisten tieteentekemisen eettisistä ongelmista ja geeniteknologia on tähän tarkoitukseen mitä otollisin aihepiiri. On helppo asettua ulkopuo-

tai tiedon sellaisen mahdollisuudesta omaan perheeseeni. Kun tarkastelen itseäni ja omaa stressin- ja paineensietokykyäni muissa elämäntilanteissani, en tiedä, miten minä toimin viisaimmin valintatilanteessa "tietoa vai ei tietoa". Valinnanmahdollisuus ei aina ja kaikkien kohdalla lisääkään elämisen laatua vaan se voi tehdä siitä tuskallisemman. Jonkun tieto voi vapauttaa, toisen vangita. Jäljelle jää kysymys oikeudesta ja velvollisuudesta tietää tai olla tietämättä. Miten itse siihen vastaisit?

Ralf Gothoni, professori

KOKONAISUUDEN ETIIKASTA

"Kokonaisuus on aina enemmän kuin osastensa summa".

Maailmaneeetoksen ohjelman julistuksesta Chicagossa on kulunut neljä vuotta. Julistuksen tehtävänä oli löytää ne ihmiskunnan yhteiset perusarvot, jotka voitaisiin maailmanlaajuisesti hyväksyä riippumatta uskonnosta, politiikasta tai rodusta. Koska eri uskontojen olennaisimpina pitämät perusarvot ovat juuri ne, jotka aiheuttavat uskontojen väliset olennaiset erot, törmättiin tietenkin ongelmaan, kuinka ilmaista ja hyväksyä arvojen erilaisuudessa piilevä yhteinen etiikka tai kuinka voitaisiin kasvaa suvaitsevaisuuteen toisin ajattelevia kohtaan uskonkappaleiden ollessa hyvinkin erilaisia, jopa vastakkaisia. Kirjassa "Vastuun aika", johon on koottu kannanottoja maailmaneeetoksesta, kirjan toimittajan professori Hans Küngin vastaus väistämättömille dogmariidoille ja oikeassaolemisen väitteille on: "Maailmaneeetoksen julistuksessa pyritään tuomaan esiin se minimi, joka on yksinkertaisesti välttämätön ihmiskunnan eloonjäämiselle." Mutta onko minimiin perustuvista ajatusrakennelmista jotain hyötyä, on toinen asia. Minimeistä käsky - älä tapa - on tietenkin epärealistinen. Älä tapa oman lajisi jäsentä - pitäisi olla realistisempi. Eläinkunnassa niin kutsuttu armorefleksi estää keskenäisten voima-

mittelöiden voittajaa surmaamasta voitettua. Näin muilla eläimillä, paitsi joillakin kanalinnuilla ja ihmisen rauhan-symbolilla - kyyhkysellä, joka konemaisesti nakuttaa häviäjän niskan puhki. Se miten paljon on tapettu ja jatkuvasti tapetaan uskonnollis-poliittis-taloudellisista syistä osoittaa lohduttomasti henkisen tilamme.

Hans Küng kutsuu julistusta "toivosta käsin hahmotetuksi kontrapunktiksi." Kun lukee kirjan kannanottoja on kuitenkin varsinkin uskontokuntien edustajien esittämissä toivon teemoissa havaittavissa voimakas linnoittautuminen ja toisin ajattelevien torjuminen. Ajatus - me olemme suvaitsevaisia ja valmiit yhteistyöhön, mutta nuo toiset... - on luettavissa liian monen rivin välistä.

Maailmaneeetos on kuitenkin toivoa täynnä oleva julistus. Esille on tullut uudenlainen tietoisuus, joka toivottavasti muuttaa ajatteluamme ja tekojamme. Samalla tiedostamme, että tämän hetken polttavin ongelma on maapallon ylikansoittuminen eli rajoittamaton syntyvyys, joka yhdessä jatkuvan teknistymisen kanssa aiheuttaa lukemattomia ja lisääntyviä ongelmia, jotka estävät vähintään puolelta ihmiskuntaa

mahdollisuuden oman elämän vapaaseen toteuttamiseen.

Syntyvyyden rajoittaminen tuntuu olevan suuressa osassa maailmaa yhtä suuri tai jopa suurempi synty kuin sotimisen oikeutuksella tapahtuneet ja edelleen tapahtuvat miljoonien murhat. Yksilö ja hänen arvomaailmansa on menettänyt merkityksensä tässä muurahaiskeon kaltaisessa valtakoneistossa. Mutta se on asia, jonka vaieten hyväksymme. Sanomme, että meidän on seurattava massojen virtaa, emmekä voi korottaa ääntämme, sillä siitä on enemmän henkilökohtaista haittaa kuin yleistä hyötyä.

Näemme, että globaalinen eettinen herääminen on välttämättömyys. Kuitenkin herää kaksi kriittistä kysymystä. Ensimmäinen on pessimistinen ja ironinen: mikä on sellaisen ihmisyyteisen henkinen tila, joka a.D. 1997 nykyisen noin 7000 vuotta vanhan kulttuurinsa yhdennellätoista hetkellä ja ehkä jo liian myöhään pyrkii tiedostamaan ja kysymään elämisensä minimiarvoja? Havaitsemme, että parempi myöhään kuin ei milloinkaan ja eloonjäämisemme saattaa riippua juuri näistä arvoista. Siitä seuraa kuitenkin vääjäämättä vaikeampi kysymys: voidaanko edes kuvitella, että minimiarvojen tiedostamisella ratkaistaan mitään, samalla kun näiden varovaisten ja vaikutukseltaan liian tehottomien tiedostusten yllä myrskyää veristen erimielisyyksien ja eksistenssiongelmien loputon meri?

Muusikkona haluan lähestyä maailmaneehtoksen ajatusta läsnäolona kokonaisuudessa. Ympäri maapalloa puhumme kaikkien uskontojen yhteisestä alkulähteestä, joka kelpaa filosofoinnin aiheeksi, mutta jonka todellisen ymmärtämisen seuraukset puuttuvat teoista ja näkyvät pelkästään kangistuneina dogmeina. Alkulähteen tai kokonaisjatuksen suhdetta sen sisältöön tai sovellutuksiin käsittelevän yksinkertaisen matemaattisen kaavan $c=a+b$ voimme kääntää myös uskonnon kielelle. Siinä c on alkuperäinen totuus, jonka eri uskonnot a ja b ovat nimenneet eri tavalla. Esimerkiksi Logos, Jumala, Jahve, Brahman, Tao tai Suuri Henki ovat ihmisen opiksi rajaamia mielikuvia totuudesta. Kun keskenään ristiriitoin ajautuneet opit a ja b vihdoin alkavat lähestyä toisiaan ja etsivät elävää heitä yhdistävää kokonaisuutta, he parhaimmillaan saavat aikaan summan $a+b=c$. On selvää, että sovintona aikaansaatu opillinen summa on kaukana siitä alkuperäisestä innoituksesta, joka synnytti kummankin ilmenemismuodot.

Musiikki on lopullista totuutta heijastava elämänilmentymä. Kamarimusiikissa, jossa useampi ihminen joutuu yhdessä reagoimaan heitä hallitsevaan kokonaisuuteen ja samalla toinen toisiinsa, he eivät pyri pelkästään yhdessä aikaansaamaan soivaa summaa omista soitto-osuuksistaan. Se olisi väärentämistä, koska yhteyden tunne teoksen olemukseen ja sen luojaan puuttuisi. Valitettavan paljon tapahtuu toki klas-

sisenkin musiikin parissa varkautta, jossa teosta käytetään välineenä omien päämäärien saavuttamiselle. Koko musiikin businesskoneisto pyrkii eristämään esittäjän säveltäjästä ja tarjoaa rehellisyyden tilalle kauppatavaran. Alkuperäinen rakennelma - musiikin luova aspekti on päämäärä ja esittäjä sen väline - muuttuu. Ei riitä, että esittäjästä ihmisenä tulisi päämäärä, ja musiikista sen väline, vaan esittäjän ego sitoutuu tähtikulttiin ja kaikkiin sen ajallisiin vaatimuksiin, käyttäen sekä musiikkia että itsensä koko kapasiteettia menestymisen takaamiseksi. Tällä toimenpiteellä voitetaan näennäisesti vapautta; esittäjälle kaikki on sallittua ja mahdollista, kyseenalaiset ja popularisoivat ratkaisut suorastaan suositeltavia, koska ne herättävät lehdistön, agenttien, äänilevyfirmojen ja yleisön hetkellisen mielenkiinnon. Samalla kun kuvittelemme voittaneemme vapautta, menetämme kuitenkin olennaisemman; sen perspektiivin, joka säilyttää luojan ja luodun yhteyden, ja jossa syvyys ja korkeussuuntaan liikkumisesta tulee inhimillinen haaste ja suurin vapaus. Mielenkiintoinen vastakohta länsimaalaiselle usein mielivaltaiselle individualismille on kiinalainen traditionaalinen musiikki. Siinä esiintyjän tehtävä on oppia tarkkaan kopioimaan vuosisatoja vanha esitystraditio, jossa uskottiin olennaisen asuvan ja näin vapautumaan itsekkyydestä ja kaoottisesta tulintojen maailmasta.

Kokonainen, ja paljon kattava näkemys ja teko on täynnä ymmärrystä. Sil-

loin erilaisuudesta tulee rikkaus eikä selkkaus.

Renessanssiin saakka taiteilijat maalasivat kaksiulotteisia teoksia. A+b muodosti kokonaisuuden c. Vasta kun perspektiiviä vähitellen opittiin käyttämään, syntyi teoksen näkijälle mahdollisuus osallistua siihen laajemmalla vapaudella, kokea kokonaisuuden ilmenneminen ehyenä uudessa kolmiulotteisuudessa ja eläytyen liikkua sen sisällä. Taoismissa tao ilmenee kahtena dynaamisena, toisiaan täydentävänä voimana yininä ja yangina. Ilman taota näitä voimiakaan ei olisi olemassa. I Gingiin, muutosten kirjaan, perehtyneelle on selvää, että ilman aavistuksia voimina ilmenevien seurausten taustalla olevasta ylivoimaisesta luovuusajatuksesta ei ole pienintäkään mahdollisuutta tajuta voimien vuorovaikutusta ja yhteenkuuluvuutta.

Kokonaisuudesta erkaantuminen aiheuttaa ristiriidat yhteiselämän eri aloilla. Puhumme globaalisesta ihmisyydestä, jonka pitäisi ilmentyä jokapäiväisenä humanismina samalla kun sensaatiolehdistön levikki ympäri maailmaa on varmaankin noin 20-kertainen informaatiota analysoivaan lehdistöön verrattuna. Jokaisen politiikon pitäisi tiedostaa politiikan ja poliittisten suuntauksien olevan välineitä vapaamman, luovemman ja oikeudenmukaisemman yhteiskunnan rakentumiselle. Samalla on selvää, että tämän johtoajatuksen rehellisessä toteuttamisessa on ylivoimainen este. Siteeraan fyysikko ja filo-

sofi Carl Friedrich von Weizsäckeriä: Miten järkevät poliitikot voivat tehdä sen mikä on järkevää, jos he tietävät ennakolta häviävänsä seuraavat vaalit juuri siksi, että ovat tehneet sen mikä on järkevää. Järjen ja vallankäytön väliin syntynyttä onnetonta poliittista leikkiä leimaavat esteet nähdä omaa karriäriänsä ja puolueohjelmaansa pittemmälle. Ajattelun eroavaisuuksista on tullut itseisarvoja, joihin sisältyy usein hurmoshenkinen totuusvääntämä. Mielen irtouaisuus, jonka pitäisi vallita kaikkialla, on unohtunut. Psykoanalyttikko Martti Siirala puhuu todellisuuden harhaisesta omistamisesta, jossa henkisesti vapaaksi ja liikkuvaksi tarkoitettu ihmisyyden niin yksilönä kuin yhteisönä jää oman hybriksensä vangiksi, sokaistuu ja oman totuutensa miekalla aiheuttaa loputtomia kärsimyksiä kaikilla elämän aloilla.

Omistushaluisen ja vaatimuksia täynnä olevan hybriksen lisäksi meillä on toinenkin kuolettava sairaus; kulttuurin alennusmyynti, ja sen hyväksyminen demokration nimissä. Kaikkea mitä ihminen saa aikaan voidaan pitää kulttuurina. Massakulttuuri ja korkeakulttuuri ovat rinta rinnan samassa tasossa, samanarvoisina. Toisen kirous on raha, toista syytetään elitismistä. Toinen koskettaa ihmisen laumahenkeä, toinen yksilöä, jonka kyky havaita arvoeroja joutuu kovalle koetukselle. Kaikkialla ravintoloissa, busseissa, takseissa, hisseissä, jonotuspuhelimissa soiva viihde- tai klassisen musiikin elektronisesti

rytmitetty taustamöly manipuloi ja turruttaa herkkyytemme ja opettaa meitä ottamaan vastaan valikoimattomia virikkeitä. Ruumiin suojelemiseksi on varattu savuttomia tiloja ravintoloihin, on savuttomia lentoja, mutta äänisaasteen estämiseksi ei ole minkäänlaisia rajoituksia. Emme ilmeisesti kestä hiljaisuutta ja omia ajatuksiamme. Itseen suojelemattoman ja vastaanpanemattoman ihmisen loputtomaan sulatusuuniin upotetaan käyttöhyödykkeinä kaikki mahdollinen, jonka kaupittelijat vain keksivät ja jota media tylsistymisen vastakohtaksi ja ajan tappamiseksi tarjoaa. Media tarvitsee massoja vallan ja rahan takia. Siihen filosofiaan ei mahdu viestiä henkisen kehittymisen näköaloista. Kehitystä mitataan talouden kasvulla tai urheilussa saavutettuna sentteinä ja voitettuna sekunteina. Tiedotusvälineiden on tiedostettava niille kuuluva eettinen vastuu, oli presidentti Ahtisaaren sanoma maailman-eetoksen julistukseen. Mielivaltaisen ilmaisuvapauden, usein ala-arvoisen ja valheellisen informaation sekä massaviihteen maailmanlaajuisen kaupittelun pyhittää väite, että ihmisille pitää antaa sitä mitä he haluavat. Lapsessa luonnollisena olevan oppimishalun, kiinnostuksen ja henkisen kaipauksen ravinoksi tarjotaan kehittymättömien ja raakojen emotioiden maailma, jota lapsen väitetään haluavan. Ja vähitellen lapsi antaa periksi. Usein hyvinkin varhaisella iällä olemme menettäneet itsestäänselvän oman elämämme toteutumisen, sen elämän, joka meissä itse

kussakin sisältää henkisen evoluution mahdollisuuden ja kutsumuksen matkalle olennaisen pariin. Sen sijaan unohtamme kaipaaksemme ja alamme toteutua median rakentamista arvoista ja arvoissa. Näin meidät on itsemme huomaamatta manipuloitu kellumaan olemuksemme kehittymättömyyksiin henkisiin tiloihin, joista kohoaminen on vaikeaa. On kuin mieleemme universumin kartalla olisi mustia aukkoja, joiden vetovoima on valtava, kun aukot kerran on herätetty toimintaan. Pystymme välttämään ne vain jos olemme vastustuskykyisiä vahvan ja elävän kulttuurin ja elämysuhteen kanssa. Jos annamme periksi, on seurauksena vajoaminen, jonka voi pysäyttää vain täysin uuden tietoisuuden herääminen ja elämän usein tuskallinenkin uudelleen arvioiminen. Suunnan muutoksen tekee niin vaikeaksi siihen vaahtava yksilön ja yhteisön voimakas tahdo sekä myös taito. Maailmanlaajuisen positiivisen suunnanmuutoksen voisi tietenkin aikaansaada humaani diktatuuri, joka ehkä on mahdotonta jo ajatuksen sisältämän paradoksin takia; humanisuus ei voi pakottaa. Toisaalta hengen ja järjen ylivallan kieltää myös demokratiassa niin ihanasti toteutuva tasapaisuus.

Molemmat hulluutemme - todellisuuden omistava hybriksemme ja kellumaan päässyt arvomaailmamme - tarvitsevat rajuja virikkeitä havahtuakseen. Koska emme nykydemokratiassa pysty estämään ala-arvoista ihmisku-

vaa kaupittelevaa massamediaa, on virikkeiden oltava itsessään tarpeeksi voimaa sisältäviä, jotta ne vaikuttavat suoraan mieleemme. Ja virikkeiden tarjonta on nimenomaan kohdistettava vielä turmeltumattomaan sukupolveen. Koska emme myöskään voi määrätä mitä vanhemmat lapsilleen opettavat, on koululaitoksen vastuu suuri. Ei riitä, että on suunniteltu suunnittelijoiden kannalta hyvin toimivia opetusohjelmia, jotka sisältävät tarvittavat minimi-tiedot ja taidot, jotta kaikilla lapsilla olisi samanlaiset lähtökuopat myöhäisempää opiskelua ja elämää varten. Opetuksen pitää maistua eläältä, ja eritavalla miten heavy rock tai sarjafilmiin jokapäiväiset murhat sen tarjoavat. Itseään etsivä, maailmastaan ja sen arvoista kiinnostunut mieli janoaa tietoa ja näkemyksiä olemassaolosta, tieteen alati kehittyvästä ja muuttuvasta ihmiskuvasta, kirjallisuuden, taiteen ja musiikin ihmisyyttä koskettavista virikkeistä puhumattakaan.

Vaan toisin käy. Annamme herkkyytemme tuhoutua ympärillämme. On kuin antaisimme omalta lapseltamme murskata jalan ja sen jälkeen välinpitämättöminä seuraamme, miten lapsi yhdellä raajallaan kompuroi elämässään eteenpäin.

Ongelma on virikkeiden tarjoajien kyvyttömyydessä nähdä yksilöä. Jokaiselle lapselle ensikosketus uusiin asioihin sisältää ihmeen. Jokaiselle sukupolvelle Beethovenin viides sinfonia on rajaton ja uusi henkinen maailma, joka helposti rutinoituu kehityksen py-

sähtyessä kokemuksien parissa. Tästä seuraa, että tarvitsemme kyvykkyyden oppia käsittelemään systeemiksi muokattuja realiteetteja uusina ja mielenkiintoisina sekä säilyä opetustilanteessa kaavoittumatta. Jos musiikin opetuksessa oppilas alkaa jatkuvasti etukäteen tietää mitä opettaja seuraavaksi sanoo, eikä opettaja huomaa tätä, on peli menetetty. Oppilas ei sen jälkeen enää avaudu kommunikoidaan oman tiedostamattomansa kanssa eikä paljastamaan sitä, vaan näkee edessään tylsien vaatimusten ja suorituspakon saneleman maailman. Niitä oppilaita, jotka eivät kuuliaisesti suostu laskeutumaan valmiiksi sorvattujen opetussuunnitelmien tasolle, kutsutaan lahjakkuuksiksi tai -kapinallisiksi. Lahjakkuuksia käsittelemme edelleen poikkeuksina, sallien joukon hitaimpien - tai matemaattisesti ilmaisten - pienimmän yhteisen nimittäjän määrätä sen yleisen tason, jolle kaikki laskeetaan vajoamaan. Vetovoiman pitää saada kääntymään kohoavaksi kohti ihmistä itseään ja hänen kykyään oivaltaa ja eläytyä. Meidän tulee etsiä yksilöä ja hänen nupullaan olevaa omaa lahjakkuuttaan eikä pyrkiä sopeuttamaan häntä saman yleisesti hyväksytyn oppisuunnitelman ja yksilön kannalta usein väärän ajoituksen sisälle. On täysin väärin kuvitella, että lapsille pitää tarjota keskinkertaista laatua olevia tiedonjyväsiä vailla syvällisiä yksityiskohtia, koska ovat vain lapsia. Jotta positiivisesti ja innoittavasti voisimme vaikuttaa lasten valintoihin, tulisi

meidän kyetä itse eläytyen opettamaan sekä kyetä osoittamaan se tie, joka vie oivallukseen ja vastuuseen. Samalla meidän tulisi rehellisesti myöntää, että nykyiset maailmanlaajuiset ongelmat johtuvat inhimillisistä perusheikkouksista - henkisestä välinpitämättömyydestä, antaa mennä -mentaliteetistä, kaavoittuneisuudesta, oman nuoruuden intohimon ja elämän kiinnostuksen unohtamisesta. Valtarakennelmien vääristymä ja massaviihteen tylsistytämä ihminen kuvittelee hallitsevansa kaiken taivaan ja maan väliltä. Uusi sukupolvi tulee yksilöinä opettaa näkemään opettajiensa virheet, välttämään niitä ja mieltämään tulevaisuuden inspiroivat mahdollisuudet, mutta myös vaatimukset. Jokainen meistä voi muuttaa maailmaa muuttamalla itseään. Vaan onko niin, että suostumme keskustelemaan ja etsimään, mutta emme suostu löytämään. Etsinnästä kun syntyy instituutioita ja komiteoita, jotka ovat tarpeellisia vain niin kauan kuin etsivät.

Tarpeeksi korkealle pyrkivien minimiarvojen lisäksi meidän tulee löytää maksimiarvoja, jotka koskettavat elämäntuntonne perustaa ja ovat osa syvällä meissä olevaa kollektiivista tiedostoamme. Kuuta osoittava sormi ei ole kuu, sanoo vanha Zen-viisaus. Silti meillä on sormi ja oikeus osoitella sillä. Samalla kun rakennamme tietoisia realiteetteja ja siten luomme maailmankuvaamme, samalla myös meissä asuva metafysinen tarvitsee huomion. Harhat syntyvät juuri niiden rajojen si-

sältä ja sisässä, joita kuvittelemme hallitsevamme. Siksi herääminen on aina kasvamista jo opitun ohii ja yli, tai jo opituksessa olevan ihmeen oivaltamiseen. Olemme oppineet ymmärtämään jotakin vesimolekyylistä ja antamaan sille kaavan, vaikka meillä useimmilla on siitä täysin epäselvä tai virheellinen mielikuva. Mutta varmaa on, että emme käsitä, emmekä hallitse sitä voimaa, joka rakentaa tuon molekyylin ja pitää sen koossa. Siksi maailmamme ja me itse olemme ihmeellisiä ja käsittämättömiä tavalla, joka kehottaa meitä näkemään elämän magiikan niin mikro- kuin makrokosmoksessa.

Maailmaneetos tarvitsee mielestäni neljä maksimiarvoa: ensimmäinen on ihmisen sielun tunnustaminen, sielun, joka omin voimin kykenee lähestymään korkeampia todellisuuksia. Toinen on jokaisen yksilön ja yhteisön tehtävä etsiä ja elämyksellisesti tavoitella sitä korkeampaa tietoisuutta, kokonaisuutta, joka mahdollistaa näennäisten erillisyyksien näkemisen ja ymmärtämisen. Silloin vapaudumme omista harhoistamme ja vältämme ne vaikeat karikat, jotka syntyvät kun joudumme suvaitsemaan tai olemaan suvaitsematta samassa tasossa olevaa erillisyyttä. Kolmas arvo on yhteinen halu kasvaa kohti universaalimpaa näkemystä ihmisen olemassaolosta. Realiteetti on, että elämme linnunratamme laitamilla kiertäen aurinkoa, joita pelkästään linnunradallamme on pari sataa miljardia. Olisi käsittämätöntä, jos

olisimme ainoat elämän mysteeriot pohtineet olennot. Minkä valtavan inspiroivan ja velvoittavan suhteen tämän tiedostaminen synnyttääkään omaa elämäämme kohtaan. Neljäs arvo on vastuu lapsista, heidän suojeleminen elämää halventavaa arvojen kellumista vastaan, joka vuorostaan vie pohjan heidän vastuun ottamisen halulta.

Miten tämä kaikki liittyy musiikkiin ja muusikkouteen, jota itse edustan? Esittävän taiteilijan suurin haaste on kyetä toimimaan kaikupohjana korkeammalle tahdolle, samoin kuin instrumenttimme toimivat soivina välineinä. Siinä soiminen on muusikoille se alkulähde, valo, jonka kautta jokainen henkinen, hengellinen, eettinen, filosofinen tai jopa kulttuuripoliittinen tunne ilmenee spektrin lukemattomina värisävyinä. Nämä värit eivät ole ristiinriidassa keskenään, ovathan ne saman asian ilmentymiä. Musiikki ei salaile mitään. Se on ihmisen omassa värähtelyssä läsnäoleva voima, joka kutsuu ja antaa mahdollisuuden, mutta se ei väitä eikä vaadi. Jos värähtely nopeutuu ja muuttuu vaatimuksesta antamiseksi, se koskettaa jotakin todellisempaa. Sen jälkeen mikään kokemuksen valaisema ei enää sisällä riitaa aiheuttavaa totuusväittämää. Kun neljä soittajaa sisäistyy Beethovenin myöhäisen jousikvartetton esittämiseen, he tekevät kykyjensä mukaisen yhteisen matkan kulttuurimme syvällisimmille alkulähteille, ilman että toinen toisiinsa sopeutumisen takia menettäisivät rahtuakaan omasta hen-

kilökohtaisesta identiteetistään. Näin siksi, että heidän yläpuolellaan heitä yhdistävänä tekijänä ei ole tyhjiys tai eriävät tulkinnat todellisuudesta, vaan musiikissa itsessään oleva syvälinen julistus elämän mysteeristä, sen kunioituksesta ja antautumisesta sille. Muusikkoina me yhdessä etsimme ja harjoittelemme sitä kokonaisuutta, jossa olemme läsnä ja josta sillä hetkellä elämme. Parhaat muusikot tunnistavat tämän kokonaisuuden läsnäolon jo harjoitteluvaiheessa teoksen pienimmissäkin osatekijöissä. Harjoittelu ja oman eettisen kyvykkyytemme jatkuva uudelleenarviointi on itsestäänselvää ja välttämätöntä, jotta emme jäisi kiinni omista rajoistamme rutinoituen kyvyttömiksi reagoimaan uusiin elämän tilanteisiin ja haasteisiin. Me tiedämme varsin hyvin, että mikään ei ole niin helppoa kuin tehdä elävyydestä rutiinia - siis tuhota elämää, eikä mikään niin vaikeaa kuin palauttaa rutiiniin ihme ja elävyys, herättää henkiin se, mikä näyttää kuolleelta.

Muusikkona ehdotan, että jokainen tärkeä maailmanpoliittinen istunto pitäisi alkaa hiljentymisellä kamarimusiikkikonserttiin ja päätän tämän puheenvuoroni musiikilliseen meditaatioon ystäväieni kanssa. Kollegeistani sellisti Anton Kukkonen on 15-vuotias, viulisti Elina Vähälä vähän häntä vanhempi ja minä puolestani jonkin verran Elinaa vanhempi. Schubertin musiikin parissa iällä, eri uskomuksilla tai rotueroilla ei ole minkäänlaista merkitystä.

Muusikot kommunikoivat parhaimmillaan oman ikuisen olemuksensa sisältä. Se keskus on iätön eikä sisällä totuusväittämiä.

Mikko Telaranta, pääsihteeri

GLOBAALI ETIIKKA JA USKONTO

Uskontoja on monia ja ne eroavat toisistaan monella tavalla. Jotkut uskonnot on helppo tunnistaa ulkoisesti, toisia taas ei. Ei kuitenkaan ole liioittelua sanoa, että yhä vähemmän mitkään ulkoiset seikat ilmentävät ihmisen sisäistä vakaumusta tai sellaisen puutetta. Meistä jokainen on syntynyt esteettisesti vahvasti yhdenmukaistuneeseen kansainvälisten merkkien maailmaan, merkkien, jotka eivät ilmaise kantajansa etiikka, eivät edes ns. ekomerkit. Ehkä tähän samaan ilmiöön liittyy myös se, että kirkkoarkkitehtuuri ei välttämättä enää paljasta, että kyseessä on sakraali tila.

Ajattelin rakentaa tämän puheenvuoroni erään suomalaisen intellektuellin näkökulmasta - omastani. Tällöin tarkoitan intellektuellilla normaaliälyistä ihmistä, joka on saanut elämässään kaikki mahdollisuudet paneutua nimenomaan henkityeteisiin ja on sen myös tehnyt ensin nuoruuden innolla ja sittemmin kaikessa rauhassa. Millaisen henkisen ilmaston maailma avautuu kaltaiselleni länsimaiselle ihmiselle toisen vuosituhatosen lopussa?

Syy tämän näkökulman valintaani on ilmeinen: ajatus globaalista etiikasta on sekin syntynyt siinä samassa hengellisessä maailmassa, joka on omia pohdintojani siivittänyt, myös se on eräs nykyihmisen yritys. Kullakin aikakaudella on oma henkinen ilmastonsa, sen mukaiset kysymykset ja vastaukset. Ehkä mottoni voisi olla Simone Weilin ajatus: Olet syntynyt aikakausista par-

haimpaan, aikaan, joka on menettänyt kaiken.

Haluaisin nostaa esille kaksi tämän vuosisadan uskontojen pohtijaa. Näistä toinen on anglosaksisessa maailmassa, erityisesti Yhdysvalloissa, Bostonissa, vaikuttanut ceylonilais-brittiläinen taidehistorioitsija Ananda K Coomaraswamy (1886-1951), jonka elämäntyö johdatti ankan oppineella ja akateemisella tarkkuudella kokonaisen akateemisen sukupolven Amerikassa ymmärtämään uskontoja syvemmällä tasolla. Ennen Amerikkaan muuttoaan 1917 Coomaraswamylla oli selvä vaikutuksensa Englannissa prerafaeliittoihin ja siten hitaasti voimistuvaan keskiajan uusarvioon, joka nyt 1980-90-luvuilla on tuottanut varsinaiset hedelmänsä niin taiteiden kuin tutkimuksen alalla. Vahvasti yksinkertaistaen voi sanoa, että Hildegard Bingeniläisestä

saattoi tulla hitti omalle ajallemme tämän pitkän rekonstruktioyön ansiosta.

Toinen, edellistä vähemmän akateeminen ajattelija on frankofonisen alueen merkittävä uskontokriitikko Rene Guenon (1877-1947), jonka tunnetuimmat teokset, 1945 julkaistu ”Le regne de la quantite et les signe des temps”, Mitalisuuden herruus ja ajan merkit, sekä vuotta myöhemmin julkaistu ”La crise du monde moderne”, modernin maailman kriisi, ovat monella tavalla hämentäviä.

Kumpikin ajattelija on Suomessa verraten vähän tunnettu, mutta sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa heidän asemansa eturivin intellektuelleina on kiistaton. Rene Guenonin vaikutus on ehkä ollut pitkäkestoisempi ja laaja-alaisempi: Andre Gide, Antonin Artaud, Andre Breton ja jopa Charles de Gaulle saivat häneltä olennaisia vaikutteita Ranskassa. Hiljattain löysin myös Luce Irigaraylta Guenon sitaatin, mikä osoittaa, että hän on edelleen luettu ranskalaisessa intellektuaalisessa yläilmassa. Muualla taas erityisesti Frithjof Schuon, Titus Burckhart, Martin Lings, Sayyed Hossein Nasr, Marco Pallis, Mircea Eliade sekä Henry Corbin ja Jacob Needleman ovat kaikki saaneet merkittävän innoituksen juuri Guenonilta. Mielestäni vakavasti uskontoa nykymaailmassa pohtiva ihminen ei voi sivuuttaa kumpaakaan näistä herroista. Molempia ajattelijoina olisi myös helppo kritisoida, enkä halua

nostaa heitä tässä millekään jalustalle. Vääjäämättä hekin edustavat elämän koko kirjossa vain yhtä ääntä, mutta tuo ääni on harvinainen ja - usein siltä tuntuu: lähes kuoliaaksi vaiettu. Siksi yksipuolisesti korostan nyt sitä. Esi-merkiksi oman yliopisto-opiskeluni aikana en kuullut kummastakaan edes nimeä ja koko heidän esilletuomansa problematiikka olisi meikäläisessä yliopistomaailmassa ollut pelkästään kummallinen. Nytemmin Habermasin luoma ”tieteen paradigma” -käsite on lyönyt itsensä kaikkialla läpi. Voisi sanoa, että sekä Guenon että Coomaraswamy edustivat täysin toista ”paradigmaa” kuin Helsingin Aleksanterin Yliopiston akateeminen perinne.

Puhun siis tämän vuosisadan ja maailmansotien välisen ajan hengellisestä ilmapiiiristä. Tällöin Euroopassa ylivoimaisesti merkittävin hengellinen siemen - näin jälkepäin katsoen - on fenomenologia ja Edmund Husserlin sekä myöhemmin hänen oppilaansa, Martin Heideggerin elämäntyö. Edmund Husserl valmisti vielä kuolinvuotenaan 1938, 79 vuotiaana, kiihkeästi ”filosofista testamenttiaan”. Häneltä oli pyydetty puheenvuoroa sekä Wieniin että Prahaan laaja-alaisesti koko filosofian tehtävästä nykymaailmassa. Syy puheenvuoron pyytämiseen oli ajan ilmiöissä, siinä, että eurooppalainen nuoriso 30-luvulla yhä enemmän kyseli elämän mielekkyyttä.

Tämä elämän mielettömyyden tunteen merkille paneminen ja muistaminen on

minusta tärkeää myös omalla ajallamme: mielekkyyden tai mielettömyyden tunnot suuntaavat hyvin laaja-alaisesti ihmisten elämää ja ainakin 30-luvun esimerkki osoittaa, että tyhjyyden tunne pyrkii täyttymään keinolla millä hyvänsä. Husserlin puheiden teemaksi tuli ”Die Krisis der Europäischen Wissenschaften”, joka sitten filosofin kuoleman johdosta jäi kesken. Husserlilla ei tietääkseni ole mitään yhteyttä Guenoniin tai Coomaraswamyyn, mutta hänen dramaattinen ja kiihkeä syväluotaava kirjoituksensa liittyy samaan yleiseurooppalaiseen hengelliseen kriisiin ja mielekkyyyskatoon II maailmansodan kynnyksellä.

Keskeneräiseksi jääneen teoksen viimeisen osan nimeksi hän oli kaavailut: Filosofian luovuttamaton tehtävä: ihmiskunnan vastuullisuus itsestään. Vastuullisuuden esiinnostaminen on epäilemättä eettisyyden ääni.

Mielestäni Husserlin filosofinen analyysi ja Guenonin uskonnollinen analyysi täydentävät toisiaan ja antavat kattavan näkökulman nykymaailman syvärakenteisiin. Oman aikamme filosofinenkin kenttä on pirstoutunut, mutta siinä on erittäin vahva virtaus, jota voisi kutsua ”mielen filosofiaksi”, siis suuntaukseksi, jossa itse mielen rakenne ja ongelmat ovat keskeisiä filosofisen pohdinnan kohteita. Tälle suuntaukselle hengellisyyden alue on yhtä luonteva tutkimuksen kohde kuin mikä tahansa tajunnallinen esiintymä.

Monella tavalla II maailmansota puhdisti maailmanpolitiikan ilmaa ja nosti tuotantoelämän ennennäkemättömään nousuun. Se nosti talouden globaaliksi kysymykseksi. Toiveikas jälleenrakennuksen henki lävisti koko läntisen maailman 50-luvulla, joka ilmeni mm. vahvan nuorisokulttuurin nousuna, mutta hengellisessä mielessä mitään suurta jälleenrakentamista ei tapahtunut - pikemmin päin vastoin. Ajatus Euroopan Neuvostosta oli kyllä sodanjälkeisen ”ei-koskaan-enää-sotaa” -asenteen innoittama humaani pyrkimys, mutta eurooppalaisen ihmisen hengelliseen problematiikkaan se ei ole ratkaisu. Pikemmin eurooppalainen syvä tietoisuuden pessimismi on vain syventynyt ja filosofiassa pitkään jatkunut ja kukoistanut loogis-empiristinen tai positivistinen aatesuuntaus, jonka ongelmat eivät ole eksistentiaalisia ihmisen olemassaolon ongelmia, on murtonut ja sekin on tullut jonkinlaiseen umpikujaan - kehitys, jonka muuten Husserl selvästi näki jo 30-luvulla. Meillä merkittävin tämän linjan läpikäynyt ajattelija on Georg Henrik von Wright - jonka puheenvuorot ”viimeisistä ajoista” ja ”kulttuurin murroksesta” kuvannevat hyvin tätä aikaa.

Ananda Coomaraswamy kirjoitti juuri II maailmansodan päätyttyä siitä, miten Keskiaika tuotti katolisen uskon suuret Summat, koko uskon kattavat korkeatasoiset opetukselliset kokonaisesitykset. Coomaraswamyn mukaan nyt on

tullut aika kirjoittaa *kaikkien uskontojen Summa Theologia*. Ajatuksena oli kaikkien uskontojen yhteisen hengellisen opetuksen systemaattinen kartotus.

Molemmat, sekä Coomaraswamy että Guenon puhuivat lämmöllä tradition käsitteestä. Heidän mukaansa on olemassa traditio, jossa kaikkien uskonnollisten ja hengellisten opetusten ydinkohdat löytävät oman paikkansa. Että itse asiassa kaikki tunnetut uskonnot ovat tästä yhdestä ja samasta ”perenniaalisesta” lähteestä pulppuaivia. Myös Husserl puhui ”perenniaalisesta filosofiasta”, käyttäen termiä, joka on usein yhdistetty Leibnitziin.

Tätä yhden uskonnollisen tradition ajatusta on vahvasti kritisoitu, mutta silmiini osunut kritiikki ei yleensä kestä filosofisella tasolla. Molemmat puhuvat nimenomaan metafysisestä tarkastelukulmasta, jonka kautta minkä tahansa uskonnon ydinopetus tulee käsitettävään ja nykyihmiselle merkittävään valoon ja jota ilman minkään uskonnon opetus ei perimmäisesti ”tee järkeä”, make sense.

Merkittävää ei niinkään ole se, onko tuollainen näkökulma ollut joskus historiallisesti olemassa vai ei, olennaista on pikemmin se, voiko sellaisen nähdä ja käsittää nyt.

Aiheemme kannalta tämä on keskeinen kysymys, sillä jos globaalilla etiikalla on jokin perusta, on tämä se alue, josta

sellainen on löydyttävä. Tämä kaikkien uskontojen yhteinen pohja ei itse asiassa ole pohja vaan katto, sillä molempien ajattelijoiden mukaan hengellisyys on olennaisesti hierarkkinen laadullisuus, jossa korkeampi synnyttää alemman. Mitä korkeammalle ymmärryksen tasolle nousee sitä kattavampi on myös ymmärrys. Mikäli eri uskontojen suhteen löytyy yhteinen globaali eettisyys, tarkoittaa se välttämättä näiden uskontojen korkeampaa ymmärtämistä. Tällöin globaalin etiikan aivan olennaiseksi tavoitteeksi tulisi yleisen sivistystason nostaminen uskontojen ja hengenelämän alalla. Coomaraswamy havainnollisti tätä vertaamalla kaikkien uskontojen opetusta vuoreen. Vuoren juurella kaikki tiet ovat kaukana toisistaan, mutta noustaessa ylemmäksi ne myös lähenevät toisiaan. Samalla hän huomautti, että hyppimällä tieltä toiselle ei välttämättä kohoa piiruakaan ylemmäksi!

Kumpikaan näistä ajatteliijoista ei ole populistinen. Guenon pikemmin liittyy Mitallisuuden herruus -teoksessaan samaan kritiikkiin, jota espanjalainen Ortega y Gasset suomeksikin julkaistussa Massojen kapina -teoksessa esittää oman aikamme suurena ja yleisenä elämän ”demokratisoitumisen”, konformismin ongelmana, jossa asiat kosketavat sitä laajempia joukkoja mitä latteampia ne ovat.

Guenon ei suinkaan naivistisesti taistele materialismia vastaan. Materialismi sa-

nan nykyisessä merkityksessä on hänelle vulgääri väärinkäsitys siitä, mitä filosofiassa sanalla materia on tarkoitettu. Materialismin ongelma ei niinkään ole sen aine-sidonnaisuudessa, vaan nimen mukaisesti mitallisuudessa. Ja tämä mitallisuuden tuleminen koko elämän selittäväksi periaatteeksi johtaa Guenonin mukaan tuhoisaan epätasapainoon. Määrä ja laatu eivät ole toisiaan poissulkevia käsitteitä, vaan ne vaativat toinen toisensa. Olemassaolo pitää sisällään sekä materiaalisen, kvantitatiivisen, että ei-materiaalisen, kvalitatiivisen puolen. Ilman kvaliteetin käsitettä mikään perinteinen ihmistutkimus ja hengen viljely ei voi elää. Molemmille ajattelijoille kvantiteetin ja kvaliteetin keskinäinen arvojärjestys on kuitenkin selvä. Molempia tarvitaan, mutta vain kvaliteetin piirissä voimme ymmärtää ja puhua selittävästä ja merkityksellisistä tekijöistä. Mikään määrällinen lisäys ei tuota merkityksiä. Kaikki tarkoituksen ja merkityksen kysymykset kuuluvat supra-materiaaliselle tasolle ja sellaisena ne eivät ole materian synnyttämiä yläkäsitteitä. Tässä käännetään oman aikamme tunnetun ajattelijan Karl Popperin ajatus maailma I:stä, II:sta ja III:ta ylösalaisin. Guenonille kvantiteetin ja kvaliteetin käsitteet vastaavat perinteisiä filosofian substanssi ja essenssi -käsitteitä.

Coomaraswamy löysi tien takaisin hindulaisuuden ja buddhalaisuuden ydinopetuksiin ja Guenon puolestaan Islamiin. Kumpikin korosti, että ymmär-

ryksen kasvulle on ensiarvoista löytää tie jonkin tradition sisällä. He eivät siis edusta synkretismia, vaikka puhuvatkin kaikkien uskontojen transsendentaalisesta ykseydestä. Ihmiskunta ei tarvitse uutta kokonaisvaltaista ja kaikenkattavaa uskontoa. Pikemmin tarvitaan syvempää ymmärrystä jo olemassaolevista uskonnoista. Osoituksena tästä ykseydestä molemmat luotasivat myös länsimaisen perinteemme syvärakenteita tavalla, joka tekee kristinuskon nykyihmiselle haastavaksi. Kumpikin esimerkiksi siteerasi mielellään Dantea kristillisen metafysiikan suurena runoilijana. Jo mainitsemani keskiajan uusarvio omalla ajallamme on tuonut vahvat perusteet tälle Danten ja keskiajan maailmankuvan siteeraamiselle. Hengellisessä ja metafysisessä mielessä keskiaika on monella tavalla eurooppalaisen ihmisen kulta-aikaa.

Näille ajattelijoille on ominaista etsiä ihmiskunnan eri uskonnollisista perinteistä **yhteistä perustaa korkeammalta tasolta**. Kumpikin näki nykyihmisen myös aivan toisessa valossa kuin nykytiede. Perinteisissä uskonnon opetuksissa on kyse pikemmin opetuksesta, johon nykyihminen ei taantumisensa vuoksi enää yllä. Traditionaalinen ihmiskuva, kaikkien eri uskontojen perimmäinen ihmiskäsitys on heidän mielestään korkeampi kuin nykyinen ihmiskäsitys ja siksi nykyihminen **alittaa** riman uskontojen kohdalla tavalla, joka mahdollistaa hänelle niiden opetuksen täydellisen väärinymmärryksen

tai piittaamattomuuden tuosta opetuksesta. Esimerkiksi Guenon tarkastelee nykymaailman individualismia rinnakkaisena ilmiönä atomismille ja toteaa, että kyse on palautumisesta yksinkertaisimpaan, simppeleimpään ihmisyyteen, ei suinkaan perustavimpaan tai ytimelliseen ihmisen monitasaisuuteen. Nykyinen individualisti on siis mahdollisimman yksinkertainen olento! Vastaavasti ulkoinen yhä lisääntyvä materiaallinen yhdenmukaisuus merkitsee yhä kauemmaksi etääntymistä aidosta ykseyden laadullisesta ideasta; se merkitsee atomismia, hajaannusta, myös ihmisen tasolla. Guenon havainnollistaa tätä anonymiteetin käsitteellä: sanan nykymuodossa se tarkoittaa massojen anonymiteettiä, kadun miestä, tilastollista keskiarvoa, eriytymätöntä ihmistä, tomppelia; kun taas traditionaalisessa merkityksessä esimerkiksi taiteilijan arvo on anonymiteetti: me emme tunne mestariteosten tekijöitä. He toteuttavat työssään ihmisyyden universaalina laatuna, mestarina.

Nämä ajatukset eivät todellakaan ole populistisia. Sen sijaan niitä on usein syytetty elitistisiksi. Mutta molempien ajattelijoiden mukaan ihminen on perustaltaan eliitin eliittiä, Jumalan kuva, kuten juutalais-kristillis-islamalainen perinne opettaa, ja vain nykymaailman hengellinen sokeus ja materialistinen elämänkäsitys ovat tehneet mahdolliseksi tämän ihmisen syvimmän luonnon laiminlyömisestä ja unohtamisen, ih-

misyyden alennustilan, vulgarisoitumisen Jumalan irtokuvaksi.

Kärjistäen kummankin ajatuksia voisi kenties sanoa, että nykyihminen sulki yksioikoisella rationalismillaan taivaan portit ja avasi psykologismillaan helvetin portit. Tie ihmisestä **ylöspäin** on suljettu, **alaspäin** sen sijaan on kaikki avoinna.

Husserlin päällimmäinen huoli mainitussa teoksessaan oli itse järjellisuuden käsitteen pelastaminen yksioikoisesta insinööriajattelusta ja psykologismista. Hän katsoi, että juuri **hengellinen järjellisuuden käsite** on eurooppalaisen ihmisen mielekkyyden perusehto. Itse en täysin voi jakaa Husserlin vahvaa euroopan poikkeuksellisuuden ihannoitua, mutta tämä ei tietysti muuta itse järjellisuuden perusvaatimuksen merkitystä kun puhumme ihmisyyden kohtalosta. **Juuri järjellisuuden** kautahan koko kysymys vastuullisuudesta sekä ihmisen kohtalosta laajenmassa mielessä voi tulla esille.

Guenon tarkastelee protestantismia ainoana modernin ihmisen hengentuotteena. Sille on leimallista kaiken rituaalisen halveksinta sekä moraalin korostuminen opillisen opetuksen kustannuksella. Luterilaisuudesta oppi on itse asiassa infantilisoitu muutamaa epämääräiseen lauseeseen ja siten kadonnut lähes kokonaan. Protestantismin myötä uskonto väistyy ja tilalle tulee uskonnollisuus, joka on tyypillisesti modernin ihmisen sentimentaalisuuden

sinne-tänne lennättelemä tunnelma. Tässä mielessä protestantismi on moderni projekti ja uskonnon spirituaalisen ymmärtämisen vastakohta. Se on "uskonpuhdistus" siinä mielessä, että kaikki uskon mielekäs positiivinen sisältö on siitä puhdistettu pois ja jäljelle on jäänyt uskonnollisuus, joka ei liity mihinkään todelliseen.

Itse reformaation perusajatus on Guenonin mukaan modernismia pahimmillaan siinä, että se pyrkii palauttamaan uskon kuviteltuun yksinkertaiseen alkuunsa - ikäänkuin kaiken alku olisi yksinkertainen. Asiahan on päin vastoin: mitään monimutkaisempaa ei ole kuin alku, sillä jokainen alku, uuden siemen, pitää kaikkein konsentroituneimmassa mahdollisessa muodossa sisällään kaiken myöhemmin toteutuvan. Tähän hänestä viittaa Jeesuksen opetus "sinapin siemenestä": ydin on "kaikkein kovin juttu", vaikein ja monimutkaisin.

Sekä Coomaraswamyn että Guenonin mukaan tämä asioiden ja ihmiskunnan taantuva järjestys kuuluu perinteiseen metafysiikan opetukseen. Korkeamman ihmisyyden tavoittelu on aina kysynyt ponnisteluja ja kivuliasta ajattelua, joista nykyihminen erinäisin "take it easy" -asentein on tietoisesti luopunut. Massojen aikakaudella on turha odottaa laadullista tasoa. Ihmiselle käy kuin Platonin ihmisille luolassa: viihteen ja viihdykkeen harhamaailma tulee todellisuudeksi. Moraalinen ja eet-

tin erinomaisuus eivät ole massojen ilmiö.

Nämä ajatukset eivät ole enää mitenkään raflaavia. Ajatus siitä, että me viihdytämme itseme hengiltä, on esitetty sittemmin lukemattomilta tahoilta. Mutta myöhemmin vuosisadallamme tulleista kriittisistä puheenvuoroista puuttuu lähes kokonaan näille kummallekin ajattelijalle ominainen **uskonnollisen perinteen syväymmärrys**. Moilemmat myös ajattelivat, että tällainen syväymmärrys on nykyihmisen ainoa todellinen mahdollisuus vapautua kaikkiallisesti elämän haltuunsa ottaneesta pinnallisuudesta ja merkityksettömyydestä. Meillä Sven Krohn on puhunut kuvaavasti aikamme yleisestä merkityskadosta. Tämä uskonnollinen syväymmärrys tekee näistä ajattelijoista jotain aivan muuta kuin pessimistejä. Sama pätee myös Husserliin, vaikka hän ei koskaan kirjoittanut uskonnosta sanaakaan.

Nietzsche huomautti jossakin yhteydessä miten harvinainen elämänasenne onkaan se, että joku toteaisi jostakin asiasta olevansa **vielä kykenemätön** sitä ymmärtämään. Sekä Guenon että Coomaraswamy olisivat yhtä mieltä siitä, että nykyihmisen suhteen tämä pitää erityisen kipeästi paikkansa. Nykyihmisestä on tullut melkein joka suhteessa niin taitava ja kokenut, että hänen on lähes mahdotonta itsekään ymmärtää samanaikaista hengellistä kyvyttömyyttään ja tietämättömyyttään.

Tämä kyvyttömyys kohtaa ihmistä vain hyvin yksityisellä tasolla ja siksi on täysin mahdollista elää aivan kuin sillä ei olisi merkitystä.

Tuntuu siltä, että tämä nykyihmisen kritiikki on armottomuudessaan hyvin tärkeä **ensi askel jonkun paremman heräämiseksi**. Hengellisen elämän suhteen oman riittämättömyyden kokemus on ollut aina ensiarvoisen tärkeä. Meillä erilaisista riippuvuuksista puhuvat terapeutit käyttävät tästä ihmiselämän alueesta nimitystä omavoimaisuus ja siitä havahtuminen. Ihmisen **omavoimaisuus** tai kaikkivoimaisuus, itsensä Prometheukseksi julistava ihmisyyys, on hengellisen elämän kannalta tuhoisa elämänasenne. Sen sijaan oman minän voimattomuuden myöntäminen, oman pienuuden käsittäminen sekä kokemukset minän toisarvoisuudesta kuuluvat aivan keskeisesti suuriin hengellisiin kokemuksiin. Pyhä Avilan Teresa sanoi pahan voimasta, että se on niin suuri, että vaikka olisi 30 vuotta rakentanut hyvää, niin yhdessä yössä paha voi pyyhkäistä sen olemattomaksi. Siksi hyvän tekeminen on aloitettava joka päivä alusta. Minusta tämä on todella korkea eettinen ihanne ja kaiken lisäksi kenen tahansa ulottuvilla.

Siis hyvän tekeminen on aloitettava joka aamu alusta.

Tavallaan tulemme ristiriitaiseen ihmiskuvaan: elitismiin, joka puhuu ihmisen pienuuden puolesta! Mutta jos

aivan toista kautta ajattelempa omaa aikaamme, niin nyt jos koska on elitismia puolustaa vaatimattomuutta, nöyryyttä ja sisästä hyveellisyyttä. Populismia on kaikki päivastainen: megatapahtumat, mega-hampurilaiset, megasitä ja mega-tätä. Kaikkiallinen näyttävyys ja viileän aistikas tyylikkyys tai sen vastakohta, räikeä tyyllittömyys, ovat ajaneet ihmisen sisäisten laatuojen ylitse menestyksen takeina ja mittareina. Kyninen yleisasenne elämään, tyylikäs piittaamattomuus ja korskea röyhkeys ovat paljon tutumpia ilmiöitä tälle(kin) ajalle kuin nöyryys. Itse asiassa juuri hyvin kielteinen käsityksemme nöyryydestä kuvaa mielestäni kattavasti eettistä ongelmaamme. Perinteistä uskonnollista kielenkäyttöä mukaillen nöyryys merkitsee **halua tulla tuntemaan Jumalan tahto**. Ehkä nykyajalle olisi helpommin nieltävissä ajatus, että nöyryys on **kykyä ja halua oppia** - tällöin sen vastakohta olisi **Besserwisser**.

Jos etiikkaan voidaan liittää lisämääre Globaali, niin se tarkoittaa minusta vääjäämättä jotakin hyvin pientä ja universaalialia, jotakin, joka on väkevimmin läsnä juuri tässä ja nyt. Mielestäni silloin tärkeäksi kysymykseksi voisi tulla vaikkapa se, miten me hengitämme. Onko hengityksemme tyyni ja tasainen, kiitollinen ja vapaa? Jos se meidän kohdallamme on sitä, niin voi olla, että globaalillakin tasolla on jotakin toivoa, hengittäähän juuri tällä hetkelläkin kaikki maailman yli 5 miljard-

dia ihmistä sisään ja ulos. Hengityksen otan vain esimerkkinä läsnäolon tunteesta, johon globaali etiikka vääjäämättä ihmistä mielestäni ohjaisi. Läsnäolon taide on uskonnollista ja se on pyhää - jokaisessa uskonnollisessa perinteessä löytyy kattavia hengitysharjoituksia koska hengellisyyden ja hengityksen yhteys on tajuttu kautta aikojen. Omalle ajallemme on kuitenkin leimallista juuri pyhyiden ulottuvuuden puute. Sanonta ”mikään ei ole enää pyhää” viittaa kaiken vetämiseen lokaan, mutta vielä olennaisempaa mielestäni on kaikkinaisen ylevän puute ja tietynlainen ”herraviha”, joka kohdistuu kaikkeen ylivertaiseen ja parremmuuteen.

Pyhyyttä on keskuksen läsnäolo periferiassa. Pyhä liittää ihmisen kokemuksellisesti kantavaan ja kestävään perustaan. Meidän jokaisen ihmisyyys lepää perimmältään hiljaisen keskuksen varassa. Tuota keskusta on Coomaraswamyn ja Guenonin mukaan kuvattu hyvin rikkaalla tavalla kaikissa ihmiskunnan suurissa uskonnollisissa perinteissä. Eräs ilmaisu tälle keskukselle on sydän, latinan *cor/cordis*, kreikan *kardia*, muinaisen egyptin *Horus*, sanskritin *hrd*, *krd*, ranskan **Sacre Coeur**. Sydän on eräänlainen ihmisyyden kardaniaksi, jossa kaikki todellinen voimansiirto tapahtuu. Muutamat länsimaiset filosofit ovat sydämen yhteydessä puhuneet myös sydämen järjestyksestä, *Ordo Amoris*, josta kristillisen elämänasenteen eräs syvällisin

tulkki, Blaise Pascal on todennut ”*Le coeur a ses raisons qui la raison ne connait pas*” - sydämellä on järkensä, jota järki ei tunne.

Mutta Pascal tiesi myös, että ihminen voi kärsiä erittäin vakavasta oireyhtymästä, jota hän kutsui ”*Desordre du coeur*”iksi. Jotta globaali etiikka voisi jollakin merkittävällä tavalla ohjata nykyihmistä oikean ja hyvän jäljille, olisi sen ensimmäinen ehto nähdä nämä nykyihmisen ”sydämen epäjärjestyksen” aiheuttajat. En usko, että olisi liioittelua väittää, että meillä ei pelkästään ole sydämen epäjärjestyksiä, pikemmin meillä on sydän ylösalaisin ja siksi tervehdyttäminen edellyttäisi kokonaisvaltaista ylösalaisin kumoamista arvo maailmassamme. Sellainen ei ole mitenkään mahdoton tehtävä. Jos jollakin älyllisellä tavalla oivallamme miksi näin on - ja tässä Guenon ja Coomaraswamyn lukeminen auttaa varmasti - niin sen jälkeen meidän on helppo löytää kumouksellemme tukea kaikista ihmiskunnan tähänastisista hengellisistä perinteistä.

Arkkipiispa John Wickström oli Melita Tulikouran haastateltavana taannoin televisiossa. Haastattelu oli mielestäni piinallisen huono viimeistä kahta minuuttia lukuunottamatta. Siinä arkkipiispa oli saanut vapaasti kutsua ohjelmaan haluamansa vieraan. Hän oli kutsunut ruotsalaisen sosiologisen aikakauslehden päätoimittajan, joka hiljattain on julkaissut kirjan ”Menetetty

maa”. Otsikko viittaa käsitteeseen ”Luvattu Maa”. Tekijän pointti on se, että **oma aikamme on menettänyt kaikki luvut maat**. Mikään luvattu utopia ei ole osoittautunut kestäväksi. Mutta sen sijaan, että tästä vetäisi kyy-nisen johtopäätöksen, oli kirjoittaja rohkeasti ymmärtänytkin, että **vasta nyt** voimme oikeasti paneutua ihmisen kokosiin kysymyksiin ja todelliseen hyvän tekemiseen **jollakin muulla kuin utopioiden tasolla**. Vastaavan ajatuksen ovat esittäneet monet juutalaiset intellektuellit, jotka ovat sanoneet, että Israelin valtion perustaminen ja siten Luvattu maa -idean ymmärtäminen konkreettisesti - siis kvantiteettina, kuten Guenon sanoisi - on ollut tuhoisin yksittäinen tapahtuma viemään juutalaiselta etiikalta ja viisaudelta pohjan. Sama ajatus on esiintynyt katolisessa maailmassa, jossa on kritisoitu perinteistä moraalista maksiimia ”tarkoitus pyhittää keinot” sanomalla, että itse asiassa **keinot** pyhittävät tarkoituksen!

Guenonin ja Coomaraswamin ajatuksia on kritisoitu mm. siksi, että he puhuvat ”muuttumattomista totuuksista”, ihmisen ikuisesta päämäärästä. Oman aikamme syvä ja virheellinen uskonnollisuus koskee lähinnä edistymisen käsitettä. Me kuvittelemme, että ihminen edistyisi myös eettisenä olentona jonkinlaisen kehitysautomaation myötä. Edistykseen lujasti uskova nykyihminen kammoaa ajatusta jostakin jo olevasta ja ikuisesta totuudesta. Tämän vuosisadan hirvittävät kokemukset ab-

soluuttisista valtarakenteista ovat myös saaneet nykyihmisen kammoamaan kaikkea ehdotonta. Tämä on mielestäni iso ongelma ajateltaessa mitä tahansa perinteistä uskonnollista maailmankuvaa: on vaikea ajatella mitään uskontoa ilman jotakin absoluuttista ja, vastaa-vasti, on mahdotonta ajatella Jumalaa, joka ei olisi absoluuttinen. Mielestäni tämä ei ole uskontojen vaan nykyihmisen ongelma.

Oma aikamme janoaa ”uutuuksia”, jotka perinteisessä uskonnollisessa ajattelussa on ajateltu nimenomaan etiikan alueella vaaroiksi. Niin kauan kuin ajattelemme, että me ihmiskuntana vähin erin edistymme kohti parempaa maailmaa, me emme tavoita sitä. Tämä käsityksemme perustuu kvantifioituun aikakäsitykseen, joka hahmottaa ajan lineaarisena jatkumona. Sitähän aika ei ole. Ajan olemusta on mahdoton käsitellä ilman ymmärrystä ajan laadullisuudesta: aika ei mene mihinkään eikä se tule mistään. Aika on. Vasta tajutesamme, että me jo olemme ”paremmassa maailmassa” ja ettei tämän parempaa hetkeä ikuisuuden oivallukselle ole koskaan ollut eikä tule koskaan tulemaan, voimme käsittää, millainen on globaalin etiikan perusta. Se on todellinen siinä määrin kuin olemme **läsnä** ja **tietoisia** läsnäolostamme tässä ja nyt; ikuisuuden lähteellä.

Kalevi Suomela, johtaja

MIHIN FILOSOFIAA TARVITAAN?

Mihin filosofiaa tarvitaan? Tehdäkseni asian itsellenikin selvemmäksi väännän ensin ns. rautalankamallin filosofian paikasta ja tehtävästä. Sitten yritän havainnollistaa erästä filosofian käyttömahdollisuutta esimerkin avulla.

Ihmisen kaikki toiminta perustuu tietoon, mielen yksinkertaisiin tai monimutkaisiin karttoihin siitä maastosta, jossa toimintamme tapahtuu. Se, tiedostammeko aina toimintamme taustalla olevan tietopohjan, ei ole tämän peruslauseen kannalta oleellista. Useinhan tosiaankin toimimme "vaistomaisesti". Silloinkin kuitenkin toimintaamme ohjaa mielen kartta, tieto.

Toisaalta toimintamme on usein tietoisesta "rationaalista". Harkitsemme etukäteen, selvitämme asiaan vaikuttavia näkökohtia tai suorastaan tilaamme laajoja selvityksiä ennenkuin toimimme. Oleellista on nähdä, että kaiken toimintamme pohjalla on tieto. Erään metaforan mukaan voidaan sanoa, että aina ennenkuin toimimme juomme tiedon maljasta.

Tiedon maljassamme oleva juoma (siis oma ajattelumme) näyttäytyy meille sitä päivittäin nauttiessamme useimmiten samana tasa-aineeksena nesteinä. Se koostuu kuitenkin erilaisista aineksista. Analyyttisiä tarkoituksiamme varten voimme ryhmitellä tiedon maljan sisällön tiedon alueiden mukaisesti. Oleellisempi on kuitenkin toinen edellisen kanssa risteytyvä ryhmitys, nimit-

täin jako yhtäältä empiiriseen havaintoon ja toisaalta päättelyyn perustuvaan tietoon. Välitöntä arkikokemustamme suurempi määrä tiedostamme on tosiasiaa päättelyyn perustuvaa ei-empiiristä, siis teoreettista tietoa.

Maljametaforaa edelleen hyväksi käyttäksemme voimme kuvitella nesteemme kuumaksi. Se kehittää tiedon maljan yläpuolelle höyryn, joka kuvatkoon uskoa. Uskon ja teoreettisen tiedon raja ei ole niin selvärajainen kuin äkkiä ajatellen voisi kuvitella. Palaan tähän kysymykseen jäljempänä. Sitä ennen yritän sijoittaa filosofian syntyneeseen kuvaan.

Kysyn ensin, sopisiko filosofia kuvasamme uskon ja teoreettisen tiedon väliseksi kerrokseksi? Hylkään tämän kuvaustavan, koska siinä filosofia kapectuisi vain uskon ja tiedon välimaastossa olevaksi suodattavaksi ajatteluksi ja samalla se leimaisi uskon aidosta tiedosta kovin etäällä olevaksi ohueksi - ja ehkäpä täysin tarpeettomaksikin - ajatusten alueeksi.

Kuvaankin mieluummin filosofian suureksi linssiksi, jonka läpi tarkastelemme tiedon maljaa. Filosofian linssin läpi tapahtuva tiedon maljan katselu te-

kee meistä tiedon käyttäjinä harkitsevaisempia. Filosofia panee meidät alati esittämään kysymyksiä. Näitä kysymyksiä on monenlaisia, esim.: Mitä on empiirinen tieto? Onko sellaista lainkaan? Mitkä päättelysäännöt ovat päteviä tuotettaessa teoreettista tietoa? Mikä on teoreettisen tiedon ja uskon suhde? Voiko ihmisellä olla tietoa oikeasta ja väärästä? Tai kauniista ja rumasta? Jne. Filosofinen tutkimus ja keskustelu on paljolti sen kertaamista ja vertailua, miten aikaisemmin eläneet ja kirjoittaneet filosofit ovat näitä kysymyksiä asettaneet ja minkälaisia vastauksia he ovat kysymyksiinsä antaneet. Tässä mielessä filosofinen tieto on kumulatiivisesti kasautuvaa.

Filosofian linssi ei suinkaan pane kaikkia ihmisiä esittämään samoja kysymyksiä. Filosofien kysymykset ovat kautta aikojen olleet hyvinkin erilaisia, samoin heidän antamansa vastaukset. Jotkut filosofit ovat olleet kiinnostuneita jatkamaan lähes loputtoman tuntuisesti kysymysten esittämistä. Toiset taas ovat olleet kiinnostuneempia kuvailemaan löytämiään vastauksia ns. filosofisina järjestelminä. Oleellista filosofialle - silloinkin kun se esiintyy ns. filosofisena järjestelmänä - on filosofin tieto siitä, että hän toimii tieteellisen tiedon analyysien tekijänä ja synteesien rakentajana keskustelulle ja argumentaatiolle avoimessa järjestelmässä. Jos tämä perspektiivi katoaa filosofilta, hän muuttuu filosofista uskonnolliseksi guruksi.

Kysymykseen, voiko filosofi olla uskova, filosofit itse - sekä eksplisiittisesti kirjoituksissaan että implisiittisesti elämäntyöllään - vastaavat kahdella tavalla, kyllä tai ei. Niitä, jotka vastaavat "ei", häiritsee tieteen ja uskon tiedonkäsitysten ero: yhtäällä havainnoista etenevä teoreettinen päättely, toisaalla "taivaallinen" ilmoitus. Niitä, jotka vastaavat "kyllä", ohjannee lähinnä käsitys uskon sosiaalisesti hyödyllisestä funktiosta sen antaessa ihmiselle ja yhteiskunnalle perinteisesti hyväksi koettuja vastauksia - ja samalla koeteltuja tienviittoja elämälle ja toiminnalle - sellaisilla alueilla, joille teoreettinen päättely ja teorianmuodostus ei yllä.

Oleellista on havaita, että filosofin suhde uskoon on aina "filosofisesti suodattunut". Filosofin usko ei koskaan voi olla hänen ainoa totuutensa. Siksi hänen uskonkäsityksensä on suvaitsevainen: saman funktion kuin oma uskonto täyttävät myös muut uskonnot. Sama suvaitsevaisuus leimaa tietysti kenen tahansa ihmisen uskoa, joka suhtautuu uskontoonsa filosofisesti. Tällainen uskonkäsitys on tietenkin humanismissaan paradoksaalista erityisesti silloin, jos uskonto käsitetään "jumalan ilmoittamaksi" totuudeksi.

Tiedon rajoihin ja eettisiin valintoihin törmätään helposti lähes kaikilla elämän alueilla. Siksi viime vuosina on syntynyt valtava määrä uusia "filosofioita". Puhutaan esimerkiksi ekofilosofiasta tai muodin filosofiasta tai yritysfilosofiasta. Tulkitseen tämän osoitukseksi tietämisen rajojen ja peri-

aatteellisenkin rajallisuuden realistisesta tiedostumisesta, ja samalla tämän tiedostamisen kulttuurisesta yleistymisestä. Vaikka epäilemättä voidaankin sanoa, että filosofointi harvojen harrastuksena on ollut "ikuista", filosofia instituutiona on evolutiivinen, kulttuurisesti kehittyvä ja kasvava ilmiö. Tässä mielessä elämämme on nykyisin filosofisempaa kuin koskaan aikaisemmin. On myös helppo ennustaa, että tulevien sukupolvien elämä tulee olemaan lisääntyvästi filosofiatietoista - jos maailma on kehittyäkseen suotuisasti.

* * *

Käytännön esimerkkinä "filosofisesta valinnasta" liittyy yhteiskuntatieteellisiin katsomuksiimme ihmiskunnan/yhteiskuntien historiallisesta evoluutiosta. Kysymyksen ympärillä on viime vuosikymmeninä harjoitettu siinä määrin ajattelua ja mallien rakentamista, että nykyisin voidaan jo puhua yhteiskunnallisista evoluutioteorioista.

Tunnetuin yhteiskunnallinen evoluutioteoria on vulgäärimarxilainen malli, jossa erilaiset toisiaan seuraavat yhteiskuntamuodot nostavat ihmiskunnan aina korkeammalle tasolle. Kehityksen lopullisena asteena (ja samalla ihmiskunnan esihistorian loppuna) olisi kommunismi, jossa tuotantovälineet ovat yhteiskunnan omistuksessa ja yhteiskunnallista elämää leimaisi periaate: kaikki antavat halujensa ja taipumustensa mukaan ja saavat (yltäkylläisestä runsaudesta) tarpeidensa mukaan.

Tässä mallissa sosialismi on kommunismia edeltävä välttämätön yhteiskuntamuodostelma, jossa on jo toteutettu tuotantovälineiden yhteiskunnallinen omistus, mutta siinä ei ole vielä saavutettu kommunismin yltäkylläisyyttä, eikä sen vuoksi voida vielä noudattaa tuotannon tulosten kommunistista jakoperiaatetta.

Yksityisomistukseen perustuvassa kapitalistisessa yhteiskuntamuodossa omistavan luokan intressit ovat määrääviä, mutta työväenluokan lukumääräinen kasvu kärjistää luokkaristiriidan kumoukseksi, jossa työväenluokka toteuttaa sosialismin poliittisen vallankumouksen ja proletariaatin diktatuurin avulla.

Vulgäärimarxilaiselle evoluutioteorialle vaihtoehtoisen mallin ihmiskunnan kehityksestä tarjoavat sosiologien parin viime vuosikymmenen aikana kehittämät erilaiset modernisaatioteoriat. Tosin joidenkin mielestä marxilaisuuttakin voidaan pitää vain yhtenä modernisaatioteorianana. Tämä katsantokanta kuitenkin latistaa ja piilottaa poliittisesti erittäin vaikutusvaltaisen vulgäärimarxismin roolin siinä määrin, että en voi siihen yhtyä.

Useimmat historioitsijat ja sosiologit ovat yhtä mieltä siitä, että Euroopan modernisaatio alkoi 1500-luvun renessanssista, kiihtyi 1700-luvulla valistuksen aikana ja ikäänkuin täydellistyi 1800-luvulla. Eräiden näkemysten mukaan olemme 1900-luvun lopulla jo siirtyneet postmoderniin aikaan; käsitys, johon en yhdy, mutta jolla tämän-

kertaisen tarkastelumme kannalta ei myöskään ole keskeistä merkitystä.

Modernisaatioteoreetikot tuovat esiin kukin hieman eri asioita modernisaation tunnuspiirteinä. Saadaksemme kontrastin vulgäärimarxilaiselle evoluutioteorialle, korostan tässä yhteydessä modernisaatiossa eurooppalaisen ihmisen poliittisen tietoisuuden kehitystä. Renessanssin ja valistuksen tieteellinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys heijastuivat ihmis- ja yhteiskuntakäsityksen muutoksena, jossa symbolisen taitekohdan muodosti Ranskan suuri vallankumous vuonna 1789. Se merkitsi poliittisen vallan legitimaatioperustan vaihtumista ja kansansuvereenisuuden ajatuksen lopullista ideologista läpimurtoa.

Ranskan vallankumouksen voidaan myös nähdä synnyttäneet aikamme poliittiset perusfilosofiat: konservatismi, liberalismi ja sosialismi. Näistä konservatismi katsoo kaihoten taaksepäin vanhaan hierarkkiseen sääty-yhteiskuntaan ja sen uskonnolliseen legitimaatioperustaan. Uudistusaatteet liberalismi ja sosialismi, toinen markkinamekanismia korostaen, toinen demokraattisen valtion kansalaisuutta ja kansalaisten yhteisvastuullisuutta korostaen, haluavat molemmat rakentaa vapaiden ja tasa-arvoisten ihmisten maailman. On varmaankin syytä huomauttaa, että käytännön puolueideologiat ovat olleet - ja ovat - mitä riemukkaimpia sekoituksia näistä eurooppalaisista perusideologioista.

Nyt 1900-luvun lopun perspektiivistä tarkastellen meidän lienee kohtalaisen helppoa nähdä, että luonnollisin kansansuvereenisuuden legitimaatiopohjaan rakentuva yhteiskunnallinen järjestys on pluralistinen demokratia. 1800-luvun ja vielä 1900-luvun alkupuolenkaan perspektiivistä tämä asia ei näyttäytynyt yhtä selvänä. Pluralismin syvän hyväksymisen sijaan ideologiat näyttäytyivät toisensa pois sulkevinä totaliteetteina ja demokratia vain tilapäisenä kamppailujen ja kompromissien kenttänä. Siinä heijastui vanhan järjestyksen, ancien régime, valta ihmisten ajattelussa. Vielä selvemmin se heijastui niiden demokration kokonaan hylkäävien modernien totalitaaristen ideologioiden synnyssä, joissa kansansuvereniteettia toteuttamaan asettui joko luokka ja sen edustajana puolue (kuten kommunismissa) tai romantisoitu kansakunta ja sen edustajana johtaja (kuten fasismissa). Historiannäkemyksinä vulgäärimarxilainen evoluutioteoria tai kuvaamani modernisaatioteoria ovat aitoja filosofisia valintoja. Olen itse sitä mieltä, että jälkimmäinen teoria on väkevästi selitysvoimaisempi ja se asettaa myös paremmin paikalleen sellaiset yhteiskunnallisessa keskustelussa keskeiset käsitteet kuin konservatismi, liberalismi, sosialismi, kommunismi ja fasismi. Se jättää mahdollisuuden näiden käsitteiden kohtuullisen objektiiviselle kuvailevalle käytölle. Kummankaan evoluutioteorian valintaa ei kuitenkaan voi perustella "tiukan" tieteellisesti,

vaan valintaan jää runsaasti filosofisia elementtejä.

Jokapäiväisessä kommunikaatiossa teorioiden välisen valinnan tekemisellä tai valinnan tiedostumatta jäämisellä on kuitenkin seurauksensa. Se kirjoittelu, jossa 1900-luvun historia nähdään sosialistisen ja kapitalistisen järjestelmän välisenä kamppailuna tai kirjoittelu, jossa "sosialismi" ja "kapitalismi" edelleen esiintyvät järjestelmäterminä, näyttäytyy evoluution modernisaatioteorian valossa harhaksi, koska "reaalisosialismi" - sen paremmin kuin fasismikaan - ei koskaan ollut mikään aito ja todellinen tulevaisuuden mahdollisuus, vaan vain modernisaation regressio, taantuma, tai kasvukipu.

Modernisaatioteorian valossa "kapitalismi" ei ole voittanut "sosialismia" järjestelmänä eikä liberalismi sosialismia ideologiana. Myöskään historia ei ole loppunut eurooppalaiseen hyvinvointivaltioon, joka nykymuodossaan on vain modernisaatiokehityksen yksi vaihe. Elämä jatkuu ja historia jatkuu. Vuoden 1989 itä- ja keskieurooppalainen vallankumous jää historiaan, mutta vain samassa merkityksessä kuin vuosi 1945:kin, uutena merkittävänä pluralistisen demokratian läpimurtovuotena. Poliittisen historian dynamiikkaa rakentavat edelleen tutut modernisaation voimat ja ideologiat, nyt Euroopasta kiihtyvällä vauhdilla globaalisesti laajentuen.

Demokratian globalisoituminen etenee kahtena erillisenä, mutta toisiinsa kietoutuvana prosessina. Yhtäältä poliitti-

nen demokratia on tullut hallintomalli-ideaaliksi, jota yhä useammat maailman maat pyrkivät toteuttamaan - usein ensin vuosikymmeniä vain nimellisesti vanhojen autoritaaristen hallintorakenteiden kulisina, mutta myöhemmin aivan aidosti autoritaarisen todellisuuden vähitellen murtuessa demokratiaideaalin sosiaalisessa paineessa. Toinen demokratiaa globalisoiva prosessi toteutuu kansainvälisissä organisaatioissa, joista monet ovat kehityksessä ylikansalliseksi. Kansallisvaltioiden rinnalle demokraattisen päätöksenteon näyttämöiksi ovat kiihtyvällä vauhdilla kohoamassa kansainväliset ja ylikansalliset organisaatiot.

* * *

Mihin siis filosofiaa tarvitaan? Sanoin alussa, että kaikki ihmisen toiminta perustuu tietoon, joka on olemassa "mielen karttoina" todellisuudesta. Esimerkkini mielen kartoista, joita voidaan tarkastella filosofian linssin lävitse, liittyy historianäkäsityksiin ja poliittisiin ideologioihin.

On olemassa "realistisia" yhteiskunta-käsityksiä, joiden mukaan poliittisilla ideologioilla ei ole mitään todellista merkitystä toteutuvalle historialliselle tapahtumiselle, joka kokonaisuudessaan määräytyy vain vallan ja voiman ehdoilla. Tämän käsityksen mukaan poliittiset ideologiat ovat aina vain vallan legitimaatiota, "ideologista viihdettä".

Tuskin voisi olla olemassa tätä "realistista" käsitystä virheellisempää näkemystä ideologioiden roolista, e-

tenkin jos näkemys tulkitaan ilman valan ja voiman käsitteiden niin pitkälle menevää kvalifiointia, että ideologian käsite vaikuttavassa muodossaan itse asiassa sisällytetään näihin käsitteisiin itseensä. Vaikka toki voidaan - ja pitää! - sanoa, että ideologiat eivät synny tyhjiössä vaan teknologisten, taloudellisten, sosiaalisten ja historiallisten ehtojen, "voimien" vaikutuksen alaisena, niin juuri tällaisessa "realismissaan" ideologiat ovat poliittista toimintaa määrääviä.

Poliittinen toiminta tapahtuu aina jonkin asteisessa sosiaalisessa kontrollissa. Ei siis ole poliittisen toiminnan uskottavuuden ja sitä kautta tehokkuuden kannalta lainkaan yhdentekevää, kuinka todellisuuspohjainen poliittinen ideologia on. Mitä kyselevämmässä, asioiden eri puolia kääntelevämmässä - siis mitä filosofisemmassa - prosessissa poliittinen ideologia syntyy, sitä todennäköisemmin sillä on todellista poliittista vaikuttavuutta.

Demokratia kollektiivisen päätöksen - siis myös kollektiivisen toiminnan - muotona perustuu dialogiin. Totesin edellä, että 1800-luvun ja vielä 1900-luvun alkupuolenkin eurooppalaisissa poliittisissa kulttuureissa demokratian dialogiluonne jäi paljolti tiedostumatta. Erilaisten ideologioiden "sisältä" käsin tarkastellen demokratia näyttäytyi vain luokkavoimien kompromissien kenttänä. Tästä tuntemuksesta käsin demokratiaa pidettiin laajalti myös mätänä järjestelmänä, joka vain esti kunkin ideologian erikseen oi-

keana pitämän järjestyksen, yhteiskunnallisen "totuuden" toteutumisen.

Demokratian dialogiluonne ja erimielisyyden arvo - ei siis vain erimielisyyden oikeus vaan myös sen välttämättömyys demokratialle - edellyttävät tulkakseen tiedostetuiksi ja hyväksytyiksi poliittisessa kulttuurissa suhteellisen laajalle levinnyttä kykyä suhtautua filosofisen suvaitsevaisesti (myös uteli-aasti ja kyselevästi) paitsi omaan ideologiaan myös muihin yhteiskunnassa vaikuttaviin poliittisiin ideologioihin. Näyttää siltä, että ainakin Euroopan vakiintuneissa ydindemokratioissa oltaisiin nyt uuden vuosituhannen kynnyksellä saavutettu kulttuurinen kehitysvaihe, jossa välttämätön minimimäärä tätä filosofista suvaitsevaisuutta tuntuu turvatulta.

Yksinkertaistettu johtopäätökseni on, että modernisaatio, jonka olen yhdeltä keskeiseltä osaltaan tulkinnut yhteiskuntien ja globaalin yhteisön demokratisoitumisprosessiksi, edellyttää yleistyvästi filosofiaa tai ainakin filosofia asennetta. Modernisaatio ja filosofia sosiaalisena instituutioon liittyvät näin yhteen. Samalla muistutan kuitenkin, että olen tarkastellut filosofian "käyttömahdollisuutta" vain yhden - joskin laajavaikutteisen - esimerkkialueen valossa. On ilman muuta olemassa myös monia muita yhteyksiä, joissa filosofian tai filosofisen lähestymistavan arvo on yhtä ilmeinen.

KIRJA-ARVIOINTI

ELÄMÄNKULKU LUOVAN KIRJOITTAMISEN KOHTEENA
Kari E. Turunen: Elämäнкаари ja kriisit. Jyväskylä: Atena. 1997

Kari E. Turunen edustaa suomalaista filosofipolvea, jonka alkujuuret ovat -sanoisinko leikillisesti- ihmisenfilosofiaan painottuneen 'jyväskyläläisen' 1980-luvun koulukunnassa. Tällä tarkoitan sitä henkeä, ja sitä sisällöllistä keskusteluilmapiiriä joka oli niin tyypillistä tuolloin 'Suomen Ateenassa'. Filosofinen antropologia oli tuolloin ajan henkeä; debaattointi oli voimissaan. Tuon ajan innostavuus oli minulle sen keskittymisessä nimenomaisesti filosofiseen ihmistutkimukseen. Ehkä painopiste nykyisin on muuttunut joillekin muille filosofian alueille? Mene ja tiedä, mutta jotakin nostalgista ihmisen filosofiaan kyllä minusta jo nykyään liittyy. Ehkäpä aikakautemme raju teknistuminen, koneistuminen ja arvojen puuttuminen ei enää houkuta kysymään kysymystä ihmisen perusolemuksesta? Ehkä 'ajanhenki' vaatii nyt jotakin muuta kuin ihmisolemuksen kyselemistä?

Virkistävää oli siten lukea tämä kirja, puhtainta filosofista antropologiaa mitä allekirjoittanut on vähään aikaan luenut. Turusen tuotantoon ei juurikaan viitata akateemisessa maailmassa, mutta ilmeinen kirjoittamisen tahti viittaa siihen, että ei-akateemisen kansanosan piirissä hänellä on enemmänkin kuulijakuntaa. Turusen tuotanto on kokonaisuutena jo nyt erittäin laaja. Hän on ollut aina valmis ilmaisemaan jotakin ajassa liikkuva, lyhyistä kolumneista lukuisiin teoksiin saakka. Akateemisen uransa eri vai-

heissa hän on kyennyt myös terävään kritiikkiin yliopistolaitosta kohtaan. Tarkka havaintokyky on usein nähnyt ennakolta tai syvemmin ilmiöitä, jotka ovat hitaasti tulleet esille vasta myöhemmin.

Ilmeistä on, että Turunen pyrkii myös tässä teoksessaan hyvin omaperäiseen, itsestä nousevaan ilmaisuun. Yhtäältä hän käyttää metodina introspektiota; omien tajunnan- ja tietoisuudentilojen tarkkaa havainnointia ja niiden kielellistämistä. Erityisesti tämä on näkynyt hänen joissakin aiemmissa teoksissaan (esimerkiksi 1987, Ihmissielun olemus). Elämäнкааri ja kriisit teoksessa hän pyrkii enemmän 'ulos' sisäisyyden tarkkailusta ja ottaa laajemman näkökulman ilmiöön 'elämäнкааri'. Tapausesimerkkejä on tullut mukaan, havaintoja muitten elämästä. Näin ote tulee tällaisten pienten case study-tapausten kautta jotenkin konkreetimmaksi kuin joissakin hänen aiemmin kirjoittamissaan kirjoissa.

Kirja jakaantuu eri alalukuihin: varhaislapsuuden, kouluian, nuorisoiän, varhaisaikuisuuden, aikuistumisen, keski-ian, kypsyyden ja myöhempien ikävaiheiden tarkasteluun. Alkuosa painottuu vahvasti ja loppuosa jää valitettavan 'torsoksi'. Ehkä on niin, että jo eletystä ja läsnäolevasta ikävaiheesta saa parhaimman otteen? Jotakin ohutta tulee ilmaisuun vanhenemisesta puhuttaessa. Alkupuolella teoksessa kyetään tarkkaan ja terävästi

iskevään ilmaisuun. Minusta oli kirjaa lukiessa valitettavaa, että oleellinen kappale 'Kehityksen luonne' oli sijoitettu teoksen loppuun. Itse asiassa olisin halunnut sen lukea jo kirjan alussa, eräänlaisena yhdistävänä johtolankana joka sitoisi keskinäisesti kiinni elämänvaiheet. Kokonaisuutena viimeinen kappale jää muuten varsin ohueksi. Se ei pituudeltaan suhteudu kirjaan. Onko kirjoittajalla tullut väsymys kirjan loppua kohden? Kehityksen luonne-kappaleessa käsite 'elämänteema', 'sielunteema' jää lisäksi liian vähälle käsittelylle. Turusella on taipumusta innovatiivisten uusien käsitteiden lanseerauksiin. 'Sielunteema' lienee jälleen yksi hyvistä oivalluksista!

Tekstissä on kyse kuin taiteellisesta ilmaisusta kohteena elämäntutkimus - yhdistettynä kuvailevaan tieteelliseen tietoon. Niinpä todellakin - Turusen teksteistä yleensäkin voi sanoa, että niissä on kaunokirjallinen sävy. Tutkimuksellisenä sääntönä akateemisessa yhteisössä on kuitenkin tavattoman voimakas keskittyminen oikeaan muotoon - menetelmällisesti sääntöjen seuraaminen on oltava tarkkaa. Turunen näyttää ylittävän teoksisiaan jonkun säännön rajan. Sanoisin, että hän ylittää rajat psykologian ja filosofian reunoilla, yhdistäen tutkimukseen kirjallisuuden! Kyse on teksteistä, joissa ote on pohtiva ja filosofinen, ja samalla kieli on luovaa ja elämyksellisesti tarkkaa. On aivan eri asia puhua akateemisesta psykologiasta ja filosofiasta sinälään - niihin rajoihin ei Turunen mahdu. On makuasia sitten, mitä ilmaisun muotoa kukin arvostaa ihmistutkimuksessa.

Eeva Kallio

PsL, tutkija, Jyväskylä

KUTSU GLÖGILLE

*Tervetuloa tutustumaan
Kriittisen uusiin tiloihin
Kaisaniemen ja Mikonkadun
kulmassa ennen syyskokouksen
alkua 11. joulukuuta 1997
klo 15.00-*

Pientä tarjoilua

KRIITTINEN KORKEAKOULU
Kaisaniemenkatu 1, 00100 Helsinki
puh 684 0010, fax 684 0011

KOKOUSKUTSU

KRIITTINEN KORKEAKOULU RY:N SYYSKOKOUS

AIKA: torstaina 11. joulukuuta 1997 klo 17.00-17.30

PAIKKA: Kriittisen korkeakoulun tilat, Kaisaniemenkatu 1/Mikonkatu 13,
00100 Helsinki

1. Kokouksen avaus
2. Valitaan kokoukselle puheenjohtaja, sihteeri ja kaksi pöytäkirjan tarkastajaa
3. Todetaan kokouksen laillisuus ja päätösvaltaisuus
4. Valitaan johtokunnan puheenjohtaja sekä muut johtokunnan jäsenet erovuoroisten tilalle
5. Päätetään seuraavan vuoden toimintasuunnitelmasta
6. Päätetään yhdistyksen jäsenmaksujen suuruudesta
7. Päätetään seuraavan vuoden talousarviosta
8. Valitaan seuraavaksi tilivuodeksi kaksi tilintarkastajaa ja heille kaksi varamiestä
9. Jäsenmaksun viimeisen kolmen vuoden aikana laiminlyöneiden jäsenten erottaminen
10. Muut mahdollisesti esille tulevat asiat
11. Kokouksen päättäminen

Helsingissä 14.marraskuuta 1997

Johtokunta

Huom! Esitykset toimintasuunnitelmaksi ja talousarvioksi vuodelle 1998 voi pyytää ennakoon itselleen Kriittisen korkeakoulun toimistosta